

ΧΡΟΝΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΙΣΡΑΗΛΙΤΙΚΟΥ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΕΥΧΟΣ 7 • ΜΑΡΤΙΟΣ 1978 • ΑΔΑΡ Β' 5738

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΑ 35 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠ ΤΟ ΔΙΩΓΜΟ ΤΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ

עליה לבנייכם ספרו ובניכם לבניהם לדור אחד

«Διηγηθεῖτε πρός τά τέκνα σας περί τούτου καί τά τέκνα σας πρός τά τέκνα αὐτῶν καί τά τέκνα αὐτῶν πρός ἄλλην γενεάν».

(Ιωήλ, 1:3)

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥΣ

Τριάντα πέντε χρόνια πέρασαν άπό τόν μοιραῖο ἐκεῖνο Μάρτιο τοῦ 1943 πού ἡ φρικώδης βία, τά πιό ταπεινά ἔνστικτα τοῦ ἀνθρώπου, ἡ κτηνωδία στή χειρότερη ἔκφρασί της, ἔκαναν τήν ἐμφάνισή τους στή Θεσσαλονίκη, μέ τή μορφή τῶν S.S. καί μέ στόχο τήν ἔξοντωσι τοῦ ἑβραϊκοῦ πληθυσμοῦ τῆς περιοχῆς.

Τό ἀποτέλεσμα εἶναι γνωστό: ἡ Ἑβραϊκή Κοινότης Θεσσαλονίκης ἔχει τό θλιβερό προνόμιο νά εἶναι ἡ πρώτη σέ θύματα ἀπ' δλες τίς Ἑβραϊκές Κοινότητες τῆς Εύρωπης μιά καί τό 96,6% τῶν μελῶν της ἔξοντώθησαν.

Σέ ὅλα τά τραγικά στρατόπεδα τοῦ θανάτου τῶν Ναζί οἱ Ἑβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης ἄφησαν, κάτω ἀπό τούς γνωστούς φρικτούς τρόπους, τή ζωή τους. Τήν ἄφησαν μέ τούς Ἑβραίους τῶν ὑπολοίπων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος καί τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς ὑφηλίου. Τούς πῆραν τή ζωή γιά μόνο τό λόγο ὅτι ἦταν Ἑβραῖοι!

Στή στιγμή τῆς πικρίας, τῆς θλίψεως καί τοῦ διωγμοῦ ὁ τότε Ἀρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, μέ τούς ἐκπροσώπους τῶν πλέον διακεκριμένων Ἰδρυμάτων καί Ὁργανισμῶν τῆς Πατρίδος μας καί ὁ τότε Μητροπολίτης τῆς Συμπρωτευούσης Γεννάδιος διεμαρτυρήθησαν ἐντόνως γι' αὐτό τό χωρίς προηγούμενο κακούργημα τῆς νεωτέρας ιστορίας. Ἐπί ματαίω, δμως. Ἡ ἀπό 2.000 καί πλέον ἑτῶν Ἰσραηλιτική Κοινότης τῆς Θεσσαλονίκης, τό καμάρι καί ἡ τιμή τοῦ Ἑβραϊσμοῦ τῆς Διασπορᾶς, κατεδικάσθη σέ δλοκληρωτική ἀφάνιση.

★ Σήμερα τιμοῦμε μέ εύγνωμοσύνη τήν θαρραλέα προσπάθεια τῶν ἀοιδίμων Ἱεραρχῶν Δαμασκηνοῦ καί Γενναδίου, τή στοργική συμπαράστασι τῶν διαφόρων Ἰδρυμάτων καί Ὁργανισμῶν, σκύβουμε εύλαβικά τή ψυχή καί τό γόνυ στίς ψυχές τῶν ἀδικοσκοτωμένων γονέων καί ἀδελφῶν μας Ἑβραίων.

“Οσο δμως ἀφάνταστα πονοῦμε γιά τήν ἀπώλεια τῶν 57.000 ἀδελφῶν μας τῆς Θεσσαλονίκης, ἄλλο τόσο ἔνα χαμόγελο ἀνθίζει στά χείλη μας βλέποντας ὅτι οἱ κακούργοι τοῦ Χίτλερ δέν ἐπέτυχαν νά ἔξαφανίσουν τήν ιστορική αὐτή Κοινότητα. Ἡ Κοινότης Θεσσαλονίκης, μέ πολύ μειωμένες ἀνθρώπινες δυνάμεις, δραστηριοποιεῖται ἥδη σέ δλους τούς τομεῖς τῆς ἔθνικῆς ζωῆς καί τῆς θρησκευτικῆς δραστηριότητος.

‘Η τότε στάσις τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἑλληνικῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καί τῶν πνευματικῶν καί ἐπαγγελματικῶν Ὁργανισμῶν φέρνει στήν ἐπιφάνεια, σέ ἀντιπαραβολή, τή σύγχρονη στάσι τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν τῆς Συμπρωτευούσης: Μέσα σέ δύο μῆνες ἡ πόλις αὐτή ἔχασε 57.000 δημότες της.

Κί’ δμως κανείς μέχρι σήμερα δέν ἔνοιωσε τήν ἀνάγκη νά ὀνομάσῃ ἔνα δρόμο ἡ μία πλατεία τῆς Θεσσαλονίκης στή μνήμη τῶν 57.000 ἀθώων θυμάτων τῆς βίας... (Κί’ δμως δλοι ὑποστηρίζουν ὅτι μάχονται κατά τῆς βίας!).

★ Τό τεῦχος αὐτό τῶν «Χρονικῶν» ἀφιερώνεται στήν ιερή μνήμη τῶν ἀδελφῶν μας (ἀνδρῶν, γυναικῶν, γερόντων, παιδιῶν) τῆς Θεσσαλονίκης, πού πρίν ἀπό 35 χρόνια, ἔξοντώθησαν ἀπό τή βαρβαρότητα τοῦ Ναζισμοῦ. Ἡ μνήμη τους εἶναι αἰωνία...

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

Πόλη καί Μητέρα τοῦ Ἰσραήλ

(Παλιά ἐποχή)

Τό Μουσεῖο «Λοχαμμέϊ Ἀγκεταδόθ» τοῦ Ἰσραήλ βόρεια τῆς Χάϊφας, ἔκοψε, ἐφέτος, ἔνα μετάλλιο σὲ ἀνάμνηση τοῦ τραγικοῦ τέλους πού εἶχεν δὲ ἑβραιϊσμός τῆς Θεσσαλονίκης ἀπό τούς ναζιστές, τό 1943.

Ἡ Θεσσαλονίκη ὑπῆρξεν ἐπί πέντε αἰώνες ἡ μητρόπολη τῶν Ἰσπανοεβραίων, ἀπό τότε πού, περὶ τό τέλος τοῦ 15ου αἰώνα, ἐκδιώχθηκαν ἀπό τὴν Ἰβηρική Χερσόνησο.

Τό μετάλλιο τοῦ μουσείου «Λοχαμμέϊ Ἀγκεταδόθ» παριστάνει στή μία πλευρά τό Λευκό Πύργο, καί στήν ἄλλη πλευρά ἀναφέρει — ἑβραιϊκά — τόν τιμητικό τίτλο πού ἔφερε ἡ Θεσσαλονίκη ἀνάμεσα στόν ἑβραιϊκό λαό, ἀπό τοῦ 16ου αἰώνα: «ἱρβαέμ μπεϊσραέλ» (πόλη καί μητέρα τοῦ Ἰσραήλ).

Ὁ τίτλος αὐτός δόθηκε στή Θεσσαλονίκη ἀπό ἔνα ποιητή, τό Σαμουήλ Ούσκουε, κί' ἡ δεύτερη πρωτεύουσα τοῦ Βυζαντίου ἔκαμε, ἀνά τούς αἰώνες, δ.τι χρειαζόταν γιά νά τό διατηρήσῃ. ቙ Ισραηλιτική κοινότητά της χειρίζόταν τά κοινωνικά καί γενικά θέματά της σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τοῦ ἑβραιϊσμοῦ, καί ἐπί αἰώνες οἱ ραββίνοι κανόνιζαν οἱ ἴδιοι ὅλην τή ζωή της, ἀκόμα καί τήν ἐμπορική καί βιοτεχνική δραστηριότητά της.

Ὁ Σαμουήλ Ούσκουε ἔγραψε γιά τή Θεσσαλονίκη πώς ἦταν μητέρα τοῦ Ἰσραήλ, πού ἀπλώθηκε πάνω στής ρίζες τῆς θρησκείας. Τῆς θρησκείας πού κάνει νά φύωνται ἔξαισια φυτά καί ὅπωροφόρα δένδρα, χωρίς ταῖρι στόν κόσμο. Τά φροῦτα της ἔίναι περίφημα, γιατί τά ποτίζουν ποτάμια. Οι κατατρεγμένοι Ἐβραῖοι τῶν εύρωπαικῶν χωρῶν ἔρχονται καί βρίσκουν στή Θεσσαλονίκη στέγη. Τούς δέχεται μέ ἀγάπη, μέ ἐγκαρδιότητα, σά νά ἔίναι ἡ σεβαστή μητέρα μας, ἡ Ἱερουσαλήμ, ἡ μητέρα τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ».

Ὁ Σαμουήλ Ούσκουε ἔγραφε αὐτά τό 1553. Ἀπό τότε ἡ Θεσσαλονίκη ἐπωνομάσθηκε «Πόλη καί μητέρα τοῦ Ἰσραήλ», τίτλος πού ἀναφέρεται στό μετάλλιο τοῦ μουσείου «Λοχαμμέϊ Ἀγκεταδόθ», ἡ «μικρή Ἱερουσαλήμ», μέχρι πού ἔξοντώθηκε δὲ ἑβραιϊκός πληθυσμός της ἀπό τούς Γερμανούς.

Λίγα γνωρίζομε γιά τή ζωή τοῦ Σαμουήλ Ούσκουε. Ἡταν ποιητής καί ιστορικός τοῦ 16ου αἰώνα. Ἔζησε στή Φερράρα τῆς Ἰταλίας καί στή Σαφέδ τοῦ Ἰσραήλ. Φαίνεται πώς γεννήθηκε στήν Ισπανία ἡ στήν Πορτογαλία πρίν ἐκδιώχθοιν οἱ Ἐβραῖοι ἀπ' αὐτές τής χῶρες.

Ὄ ιστορικός Γκρέτς δέν τόν θεωρεῖ σάν ιστορικόν

Ἐβραία καί Ἐβραῖος τῆς Θεσσαλονίκης μέ τίς τοπικές ἐνδυμασίες (1873).

ἀπόλυτα πιστό, γιατί ἔλεγε πώς οἱ ταλαιπωρίες τοῦ ἑβραιϊκοῦ λαοῦ, τόν Μεσαίωνα, εἶχαν προαγγελθῆ ἀπό τούς προφῆτες, πρᾶγμα πού ἀφαιρεῖ ἀπό τίς ἀφηγήσεις του ἔνα μεγάλο μέρος τῆς ιστορικότητάς τους.

Ο Ούσκουε ἀφιέρωσε ἔνα ἔργο πού ἔγραψε στή Φερράρα γιά τίς ταλαιπωρίες τῶν Ἐβραίων, στή Ντόνια Γράσια Μενδέσια, θεία τοῦ Ἰωσήφ Ἀνασῆ, πού διορίστηκε δούξ τῆς Νάξου καί τῶν Κυκλαδῶν, ἀπό τό σουλτάνο Σελίμ Β.

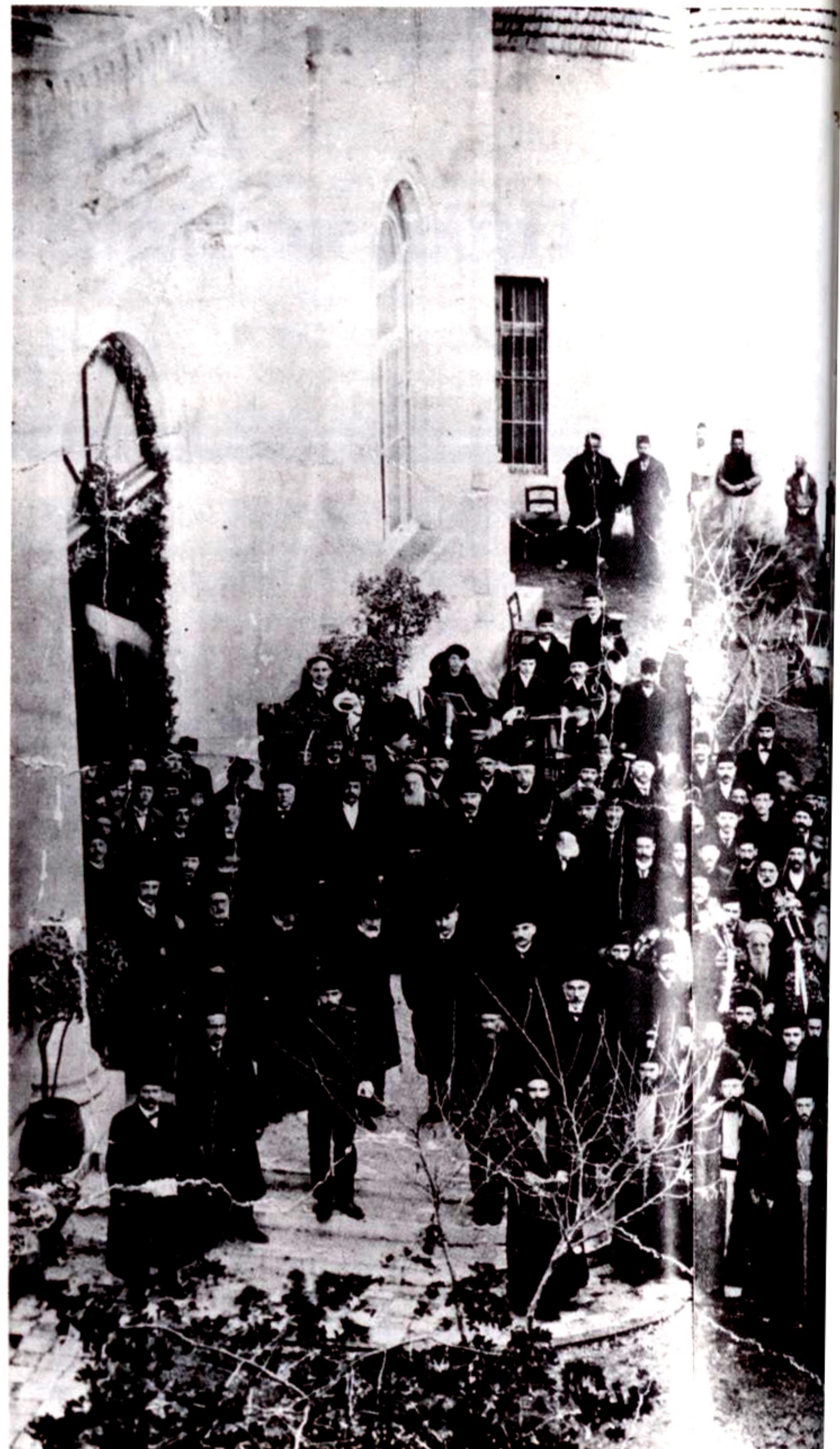
Τό 1454, δηλαδή ἔνα αἰώνα πρίν ἀπό τόν Ούσκουε καί σαράντα χρόνια περίπου πρίν ἀπό τήν ξεδο τῆς Ισπανίας, ἔνας ραββίνος ἀπό τήν Ούγγαρια, δὲ Ἰσχάκ Σαρφατῆ, πού εἶχε ἐγκατασταθῆ στή Θεσσαλονίκη, εἶχεν ἀπευθύνει στούς δημοθρήσκους του τῆς Κεντρικῆς Εύρωπης, ἔνα γράμμα-ἐγκύκλιο πού μαρτυρεῖ τό βαθύ ἀλληλέγγυο πνεῦμα τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. Μέ αὐτήν τήν ἐγκύκλιο τούς καλοῦσε νά ἔρθουν στή μακεδονικήν πρωτεύουσα δησ θάβρισκαν μιάν ἡσυχή ζωή, «δὲ καθένας κάτω ἀπό τό κλῆμα του καί κάτω ἀπό τή συκιά του». ቙ ἀπήχηση τῆς πρόσκλησης τοῦ Ἰσχάκ Σαρφατῆ ἦταν μεγάλη, καί κατά κύματα ἐγκαταστάθηκαν, τότε στή Θεσσαλονίκη κατατρεγμένοι Ἐβραῖοι, ίδιαίτερα ἀπό τήν Ούγγαρια καί ἀπό τήν Ἰταλία.

Τό ἐνδιαφέρον τοῦ Ούσκουε καί τοῦ Σαρφατῆ γιά

Γιά τήν «Ιστορία τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης» τοῦ Ζ. Νεχαμά

Η «Μακεδονία» (17/2/1978) σέ σημείωμά της γράφει: «Κυκλοφορεῖ μεταξύ τῶν βιβλιοφίλων ἡ εἶδηση ὅτι πρόκειται νά κυκλοφορήσει, δν δέν ἔχει ἥδη κυκλοφορήσει, δ τελευταῖος τόμος τοῦ ἐνδιαφέροντος ἔργου τοῦ Ζοζέφ Νεχαμά, τοῦ ἀείμνηστου Θεσσαλονικέα αὐτοῦ πρεσβύτη, στήν γαλλική «Ἡ Ιστορία τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης». Ο Νεχαμά, ἀσχολεῖται κυρίως στὸ πολύτομο αὐτὸ ἔργο του μέ τήν Ιστορία τῶν Ἐβραίων πού ἦρθαν πρόσφυγες καταδιωχθέντες ἀπό τήν Ιερά ἔξεταση ἀπό τήν Ἰσπανία καὶ τήν Πορτογαλία. Ἀλλά Ἐβραῖοι ὑπῆρχαν στήν Θεσσαλονίκη ἀκόμη καὶ στήν ἐποχή πού ἐπισκέφτηκε τήν πόλη δ ἀπόστολος Παύλος. Δέν ἦταν τόσο πολλοί δσο ἀργότερα αὐτοί πού κατέφυγαν ἀπό τήν Ἰβηρική χερσόνησο. Οι πράξεις τῶν Ἀποστόλων, δμως, ἀναφέρουν δτι στήν Συναγωγή τῆς Θεσσαλονίκης δίδαξε δ Παύλος καὶ δτι οι δμοεθνεῖς του Ἐβραῖοι ἐπροκάλεσαν τίς ταραχές τοῦ δχλου πού κατέληξαν στήν διώξη τοῦ Ἀποστόλου. Στήν πρώτη πρός Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή ὑπάρχει ἡ περιγραφή γιά τούς Ἐβραίους πού κατεδίωξαν καὶ τήν μικρή νέα χριστιανική κοινότητα τῆς Θεσσαλονίκης. Μιά ἐπιγραφή πού ἔχει ἀνακαλυφθεῖ στήν Θεσσαλονίκη καὶ ἀναφέρει γιά τήν ὑπαρχη Συναγωγῆς στήν πόλη κατά τίς ἀρχές τοῦ 5ου αἰώνα. Ο Μίν, στήν «Πορτογαλία Γρέκα», γράφει γιά «παίδες Ἐβραίων» κατά τόν 7ον αἰώνα στήν Θεσσαλονίκη. Ο περιηγητής Βενιαμίν τῆς Τουδέλης ἀναφέρει δτι βρῆκε στήν Θεσσαλονίκη κατά τόν 12ον αἰώνα περί τούς 500 Ἐβραίους. Ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Εύσταθιος σέ μιά ἐπιστολή του πρός τόν πατριάρχη ἀναφέρει γιά Ἐβραίους πού ἐγκατέλειψαν τήν ἴδιαίτερη συνοικία τους καὶ κατέλαβαν ἐγκαταλειμένα χριστιανικά σπίτια καὶ οἰκόπεδα, ἀδέσποτα ἀκινήτων πού ἦταν καταστραμμένα. Τά δνομάζει χαρακτηριστικά «ἐρημοτόπια». Η ἐπιστολή αύτή ἀμφισβητεῖται, δ δέ καθηγητής κ. Γ. Θεοχαρίδης, σχολιάζοντάς την τονίζει: «Ἄν είναι πράγματι τοῦ Εύσταθίου, τότε πρόκειται μόνον περί τής Θεσσαλονίκης, ἀφοῦ, εἰς τήν ἐπιστολήν δέν ἀναφέρεται πόλις οὔτε καθορίζεται ἡ θέσις τῆς ἐβραϊκῆς συνοικίας. Πάντως τοιαῦτα ἐρημοτόπια καὶ κοινά χριστιανικά οίκια δικαιολογοῦνται ἐντός τοῦ στενοῦ χώρου τῆς περιτειχισμένης πόλεως μόνον μετά τάς καταστροφάς τῶν Ζηλωτῶν τοῦ 1342 - 1349. Η δευτέρα χρονολογία συμπίπτει μέ τούς χρόνους τοῦ Εύσταθίου. Περί ἐβραϊκῆς κοινότητος ἐν Θεσσαλονίκη τό 1337 μέ ՚διον μάλιστα δικαστήν γράφει καὶ δ Νταίλκερ. Ιστορία τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης ἔγραψε καὶ δ Ζόζ. Νεχαμά, ἔργον δημοσιογραφικοῦ μᾶλλον ζήλου».

λαιπωρημένοι πρόσφυγες κατευθύνθησαν πρός τή Θεσσαλονίκη, δπου ὑπῆρχε ἥδη μιά παλιά καὶ ἀνθοῦσα ἐβραϊκή παροικία. Ο σουλτάνος Βαγιαζίτ δ Β' τούς δέχτηκε μέ ἀνοιχτές ἀγκάλες. Καὶ γιά νά μή συναντήσουν καμμιά δυσκολία στήν ἐγκατάστασή τους στά ἐδάφη του, ἀπηύθυνε διαταγές στούς τοπικούς διοικητές, ἀπειλώντας μέ ποινή θανάτου ἐκείνους πού, γιά οιονδήποτε λόγο θά παρεμπόδιζαν τήν μετακίνηση τῶν προσφύγων.

՚διαίτερα γιά τόν Βαγιαζίτ, δ τότε ἀρχιραββίνος Κωνσταντινουπόλεως, Ἐλισάχ Καψάλη γράφει σέ ὑφος τής περίστασης καὶ τής ἐποχῆς, στό «Χρονικό τῶν Ἐβραίων τῆς Τουρκίας» (πού δημοσίευσε, τό 1869, δ Λάτες στήν Πάδουα τῆς Ἰταλίας, βάσει χειρόγραφου πού βρίσκεται στό βρεττανικό Μουσεῖο) τά ἔχης:

«Κι δ σουλτάνος Βαγιαζίτ, βασιλέας τῆς Τουρκίας ἀκουσε δλη τήν ἀμαρτία πού δ βασιλέας τῆς Ἰσπανίας εἶχε κάνει σέ βάρος τῶν Ἐβραίων καὶ δτι αύτοί

τούς κατατρεγμένους δμόθρησκούς τους μᾶς τό θυμίζουν ἀργότερα οι στίχοι τῆς ποιήτριας Ἐμμας Λαζάρους, πού χαράχτηκαν στό ἄγαλμα τῆς Ἐλευθερίας τῆς Νέας Ὑδρκης, τό 1886: «Φέρτε μου τούς κουρασμένους, τούς δυστυχισμένους κλπ.».

Καὶ δταν ἔκδιώχτηκαν οι Ἐβραῖοι τῆς Ἰσπανίας ἀπό τούς καθολικούς βασιλιάδες της, τό 1492, οι τα-

ζητοῦσαν ἔνα μέρος γιά νά ξεκουράσουν τίς παλάμες τῶν ποδιῶν τους. Τό μάτι του τούς λυπήθηκε. "Εστείλε ἀνθρώπους μέ έντολή νά κηρύξουν προφορικά καί γραπτά δτι δέν θά ἐπιτρεπόταν σέ κανένα τοπικό διοικητή νά ἀπαγορέψῃ τήν ἐλεύθερη ἐγκατάσταση τῶν Ἐβραίων προσφύγων ἡ νά τούς ἀπωθήσῃ. Τουναντίον, ύποχρεοῦνταν νά δεχθοῦν τούς Ἐβραίους πρόσφυγες μέ στοργή, καί δποιος δέν συμπεριφερόταν ἀπέναντί τους καλά, θά πλήρωνε τή συμπεριφορά του μέ τό κεφάλι του. "Ετσι μπήκαν στήν Τουρκία δεκάδες χιλιάδες Ἐβραῖοι φυγάδες καί γέμισε ἡ γῆ ἀπ' αὐτούς".

Τό 1642, δό κόμις – δούξ ντέ Ὁλιβάρες προσπάθησε νά δημιουργήσῃ μιάν κίνηση γιά τήν ἐπιστροφή τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης στήν Ἰσπανία, «γιατί, ἔλεγε, είναι γνωστή ἡ οἰκονομική πρόοδος τῶν πόλεων πού δέχονται τούς Ἐβραίους». Ο ντέ Ὁλιβάρες δημιουργοῦσε τήν κίνηση αύτή γιατί θεωροῦσε τήν

ἐπάνοδο τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης σά λύση γιά τό οἰκονομικό πρόβλημα τῆς Ἰσπανίας.

Ἄπ' αύτά τά λίγα διαφαίνεται ἡ ἔκταση τῶν ταλαιπωριῶν καί τῆς ἀλληλεγγύης τῶν Ἐβραίων πού ἐγκαταστάθηκαν στήν Θεσσαλονίκη στούς τελευταίους πέντε αἰώνας. Τό μετάλλιο πού κόπηκε γιά νά διαιωνιστῇ ἡ ἀνάμνηση τῆς ἔξοντωσης τῆς μεγάλης Ἐβραϊκῆς κοινότητας τῆς Θεσσαλονίκης καί, γενικώτερα, τῆς Ἑλλάδος κατά τήν χιτλερική θύελλα, τό ύπογραμμίζει μέ τό συμβολικό Λευκό Πύργο καί μέ τό τιμητικό τίτλο τοῦ Ἐβραϊσμοῦ Θεσσαλονίκης «Ἰρ βαέμ μπεϊσραέλ».

Μ.Σ.

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: «Πόλη καί Μητέρα τοῦ Ἰσραήλ»

(Σύγχρονη ἐποχή)

Ἡ προσωνυμία αύτή τοῦ Σαμουήλ Ούσκουε δέν εἶχε χάσει τίποτα ἀπό τό περιεχόμενό της, δταν τό 1943 οι χιτλερικές ὄρδες ξεχύθηκαν γιά νά ἀφανίσουν κάθε τί τό ἐβραϊκό.

Στή Θεσσαλονίκη, ἡ ἀπό 2.000 ἑτῶν ἐγκατεστημένη Ἐβραϊκή Κοινότης, ἔξακολουθοῦσε νά ἀνθῇ καί νά δημιουργῇ γιά τό καλό δλόκληρης τῆς περιοχῆς.

Γεννημένη αύτή ἡ Κοινότης μαζί μέ τήν ἴδια τήν πολιτεία, πολύ πρίν ἀπό τή χριστιανική ἐποχή, ἔξακολουθοῦσε νά ἔχῃ τήν ἴδιομορφη ζωή της. "Ἄς μή θεωρηθῇ αύτό σάν ἀπόδειξη δτι οἱ Ἰουδαῖοι ἦταν ἔνα τμῆμα ξεχωριστό, κάτι τό ἴδιαίτερο ἡ τό ξένο στήν περιοχή τῆς Θεσσαλονίκης. Μπορεῖ νά είχαν τίς δικές τους θρησκευτικές συνήθειες καί παραδόσεις, δπως συμβαίνει μέ τούς πιστούς ὅλων τῶν θρησκειῶν, ἀλλά είχαν ἀπόλυτα προσμιχθῆ μέ τούς λοιπούς κατοίκους κι' είχαν γίνει **ἔνα ἐνιαῖο σύνολο, ἀδιάσπαστο κι' ἀγαπημένο**.

Τό τραγικό είναι δτι ὅλη αύτή ἡ ἀδιάσπαστη καί συνεχής ζωή 20 ὀλοκλήρων αἰώνων κατεστράφη μέσα σέ λίγες ἔβδομάδες ἀπό τή τερατώδη μανία τῶν δημίων τοῦ Ναζισμοῦ.

Στοιχεῖα ἀπό τήν παρουσία τῶν Ἐβραίων στή Θεσσαλονίκη τήν ἐποχή τοῦ διωγμοῦ

Ο ιουδαϊκός πληθυσμός τῆς Θεσσαλονίκης, στίς ἀρχές τοῦ αἰώνος ἦταν πάνω ἀπό 80.000 ψυχές (σέ σύνολο 173.000 κατοίκων). Οι διάφορες περιπέτειες

Θεσσαλονίκη: Τό οίκημα του ιδρύματος Μπικούρ Χολίμ (έπισκεψις ἀσθενῶν), πού κατεστράφη μέ τούς διωγμούς.

τῆς πόλεως (πυρκαϊά τοῦ 1917), τῆς Ἑλλάδος (Α' παγκόσμιος πόλεμος, οἰκονομική ἀστάθεια, ἐσωτερικά γεγονότα) καὶ τῶν ίδιων τῶν Ἐβραίων (τὸ πογκρόμ τοῦ 1932, ὁ διωγμός τοῦ Κάμπελλ καὶ ἡ ἀντεβραϊκή κίνησι τῶν F.F.F.) ἔκαναν πολλούς δμοθρήσους νά ἐγκαταλείψουν τὴν Θεσσαλονίκη. Ἔτσι, ἐνώ στήν ἀπογραφή τοῦ 1940, οἱ Ἰουδαῖοι τῆς πόλεως ἐμφανίζονται μόνον, 49.000 στήν πραγματικότητα ἦταν πολύ περισσότεροι δπως, ἄλλωστε, ἀποδεικνύεται ἀπό τὸν ἀριθμὸ τῶν θυμάτων.

Ἡ Ἰσραηλιτικὴ Κοινότης ἦταν μιά πραγματική μικρή δημοκρατία. Οἱ ἑκλεγμένοι ἀντιπρόσωποί της ἀποτελοῦσαν τὴν κοινοτική συνέλευσι, πού ἀσκοῦσε τή νομοθετική ἔξουσία καὶ πού ἦταν ἀπόλυτα κυρίαρχος τῶν συλλογικῶν, τελετουργικῶν, ἐκπολιτιστικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἐκδηλώσεων. Τά ἑσοδα τῆς Κοινότητος ἦταν ἀπό τὴν «πέτσα», τὸν φόρο τοῦ κρέατος, τὸ προϊόν τῶν ἐνοικίων, τῶν κτημάτων καὶ τά είσοδήματα τῶν ἐμμέσων φόρων (πιστοποιητικῶν, διαφόρων ἀδειῶν, τελῶν γάμου, ταφῆς κλπ.).

Στή Θεσσαλονίκη, μετά τὴν πυρκαϊά τοῦ 1917 ὑπῆρχαν 19 **Συναγωγές** καὶ περί τίς 20 μικρότερες. Λειτουργοῦσε θρησκευτικό δικαστήριο (Μπέθ-Ντίν), ἀνεγνωρισμένο ἀπό τὸ Κράτος, πού ἀσχολεῖτο μέ τὰ συναφῆ θέματα πού ἀφοροῦσαν τὴν πρακτική ἐφαρμογή τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Νόμου (Ἀλαχά) στήν καθημερινή ζωή.

Γενικώτερα ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν ὁ πραγματικός θρησκευτικός δδηγός τῶν Ἰουδαϊκῶν Κοινοτήτων ὅλης τῆς Βαλκανικῆς. Ἀπό ἐκεῖ ἔξεδίδοντο ἡμερολόγια, συλλογές ὕμνων τῆς Συναγωγῆς, τελετουργικά καὶ σχολικά βιβλία γιά τή διδασκαλία τῆς Ἐβραϊκῆς γλώσσας, διάφορα ἔντυπα θρησκευτικῆς διαπαιδαγωγῆσεως κλπ.

Τά ἐβραιϊκά σχολεῖα τῆς πόλεως ἦταν ἀπό τά πιό παλιά τῆς Ἑλλάδος. (Π.χ. τό «Ταλμούδ Τορά Ἀγκαδόλ» ἱδρύθη τό 1520). Τίς παραμονές τῆς ἔξολοθρεύσεως ὑπῆρχαν 9 σχολεῖα (6 στίς λαϊκές συνοικίες, 1 στή συνοικία τῶν Ἐξοχῶν καὶ 2 στό κέντρο τῆς πόλεως), μέ σύνολο 3.805 μαθητές. Ἐκτός ἀπ' αὐτά ὑπῆρχαν 4 κρατικά δημοτικά σχολεῖα γιά Ἐβραιόπαιδα, 2 ἴδιωτικά ἄλλα καὶ πολλοί νεαροί Ἰουδαῖοι φοιτοῦσαν στά ἑλληνικά καὶ ξένα γυμνάσια τῆς πόλεως.

Τήν ἕδια ἐποχή 50 περίπου Ἐβραῖοι φοιτητές φοιτοῦσαν στίς διάφορες Σχολές τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Οι φιλανθρωπικές δργανώσεις Ἠταν δργανωμένες μέ ἔνα πρωτότυπο σύστημα παροχῆς βοηθείας, πού δμοιό του δέν ὑπῆρχε σέ καμμιά ἄλλη Κοινότητα τῆς Διασπορᾶς. Οι κυριώτερες ἀπ' αὐτές τίς δργανώσεις Ἠταν ἡ «Ματανώθ Λαεβιονίμ», ἡ «Τορά Ούμλαχά», τά δρφανοτροφεῖα «Ἄλλατίνι» καὶ «Ἄμποάβ», τό «Ἄσυλο Γερόντων».

Στόν τομέα τῆς Ιατρικῆς καὶ νοσηλευτικῆς παροχῆς βοηθείας ἀναφέρεται ἡ δραστηριότητα τοῦ ιδρύματος «Μπικούρ Χολίμ», (πού ἀρχισε τή λειτουργία του τόν 16 αἰῶνα, τήν ἐποχή δηλαδή τῆς πρώτης ίβηρικῆς μεταναστεύσεως), τοῦ νοσοκομείου Χίρς (ἱδρύθη τό 1880), τοῦ Ἄσυλου φρενοβλαβῶν (ἱδρύθη τό 1908) κ.ἄ.

Οι Ἐβραῖοι τῆς Θεσσαλονίκης εἶχαν τό δικό τους **Τύπο:** καθημερινά ἔξεδίδετο ἡ «Ἐλ Μεσσαζέρο» ἡ μόνη καθημερινή ἔφημερίδα σέ Ισποναεβραϊκή γλῶσσα δλοκλήρου τοῦ σεφαριδικοῦ κόσμου τῆς Ἀνατολῆς, ἡ «Προγκρέ» (πρωϊνή-στά γαλλικά), ἡ «Ἰντεπαντάτ» (ἀπογευματινή — στά γαλλικά). Ὑπήρχαν ἐπίσης κι' ἄλλες δισεβδομαδιαίες, ἐβδομαδιαίες ἢ καὶ ἑτήσιες ἐκδόσεις (Ἡ «Ἄβάντε», ἡ «Ρενασένσια Τζουδία» κ.ἄ.)

Τά ἐγκαίνια τοῦ προπολεμικοῦ Γηροκομείου («Β. Μοντιάνο»).

ΘΛΙΒΕΡΗ ΕΠΕΤΕΙΟΣ

Τά 35 χρόνια τοῦ ἀφανισμοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἐβραϊσμοῦ

Πρίν ἀπό τριάντα πέντε χρόνια, οἱ ἑπάρατες δρδές τοῦ γερμανικοῦ Ναζισμοῦ ἔξωντασαν, κάτω ἀπό τίς γνωστές τραγικές συνθῆκες, τούς Ἐβραίους τῆς Βόρειας Ἑλλάδος. "Ἐνα χρόνο ἀργότερα, ἔξωντασαν καὶ τούς Ἐβραίους τῆς Παλαιᾶς Ἑλλάδος.

Ο ἐπίσημος προπολεμικός ἀριθμός τῶν Ἐβραίων στήν Ἑλλάδα ἦταν 77.178, ἀπό τοὺς διποίους 56.000, περίπου, ἥσαν ἀπό τήν Θεσσαλονίκη, περίπου 8.500 ἥσαν ἀπό τή λοιπή Βόρεια Ἑλλάδα, καὶ 12.500 ἀπό τήν Παλαιά Ἑλλάδα καὶ τίς Νήσους.

Στήν Ἀπελευθέρωση, ἔλειπαν ἀπό τό προσκλητήριο 67.000 καὶ κάτι, ἀπό τούς διποίους περισσότεροι ἀπό 54.000 ἀπό τήν Θεσσαλονίκη. "Ἐδωσαν τό παρόν τους, σ' ὅλη τήν Ἑλλάδα, 10.066, ἀπό τούς διποίους μόνον 1.950 στήν Θεσσαλονίκη.

Ἄγνοοῦμε καὶ θά ἄγνοοῦμε πάντοτε πολλές λεπτομέρειες ἀπό τό ἀνήκουστο τοῦτο ὡργανωμένο ἔγκλημα. Οἱ ἐντολοδόχοι τοῦ θανάτου κατέστρεψαν ἔγκαιρα τά περισσότερα ἐπίσημα ἐνοχοποιητικά γι' αὐτούς ἔγγραφα. Οἱ ἔγκληματικές γερμανικές ὑπηρεσίες δέν παρέλειπαν νά λαμβάνουν αὐτή τήν πρόνοια. Τοῦτο ἀναφέρεται σέ ἔγγραφο τῆς ὑπηρεσίας τοῦ εἰδικοῦ Γερμανοῦ ἀπεσταλμένου στήν Ἑλλάδα, πρεσβευτή Νοῦμπάχερ πρός τό Ὅπουργεῖον Ἐξωτερικῶν τοῦ Βερολίνου, τόν Ιούλιο 1943. Τό ἔγγραφο αὐτό ἔλεγε: «Γιά τήν καταγραφή καὶ τή μεταφορά τῶν Ἐβραίων τῆς Ἑλλάδος, ἐκτός ἀπό κείνους τῆς Θεσσαλονίκης, συντάχτηκαν σχετικές ἀπόρρητες ἐκθέσεις στίς 3 καὶ 18 Ἀπριλίου καὶ στίς 28 Ιουνίου. Οἱ παλαιότερες ἐκθέσεις καταστρέφονται πάντοτε. Τοῦτο εἶναι ἀληθές καὶ γιά τήν ἐκτόπιση τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης. (I)»

"Οπως καὶ σ' ἄλλες σελίδες ἀναφέρεται ἀπό τόν Καθηγητή κ.Π. Ἐνεπεκίδη οἱ ναζί προσπαθοῦσαν νά ἔξαφανίσουν κάθε γραπτήν ἀπόδειξη τῶν εἰδεχθῶν ἔγκλημάτων τους, γιά νά μή καταστῇ δυνατή ἡ συγγραφή ιστορίας ἥ πλήρους ιστορίας – τοῦ μεγαλύτερου ἔγκληματος γενοκτονίας τῶν αἰώνων.

"Ἐμειναν δμως οἱ μάρτυρες τῆς φοβερῆς αὐτῆς τραγωδίας. Μείναμε ἐμεῖς καὶ ἐλάχιστοι τρόφιμοι τῶν

(I) Π.Κ. Ἐπενεκίδης: «Οἱ διωγμοί τῶν Ἐβραίων ἐν Ἑλλάδι 1941 – 1944» σελ. 18

στρατοπέδων! Ζήσαμε τόν κατατρεγμό! Ἐπιζήσαμε κυνηγημένοι στίς πόλεις καὶ στά βουνά ἥ πολεμοῦντες τόν καταχτητή μέ τό ὅπλο στό χέρι. Ἐπιζήσαμε δμως, δυστυχῶς, μόνοι! Οἱ οίκογένειές μας δέν γύρισαν ἀπό τά στρατόπεδα. "Ἀφησαν τήν τέφρα τους σκορπισμένη στό παγωμένο καὶ ἀφιλόξενο πολωνικό Ἀουσβίτς. Ο καθένας μας ἔχασε τουλάχιστο μιά τριανταριά στενούς συγγενεῖς του. Ἡ ὥραία γενέτειρά μας, ἥ Θεσσαλονίκη, πού τούς γνώριμους δρόμους εἶχαν πατήσει τά εύλογημένα πόδια τῶν γονέων μας, τῶν ραββίνων μας, τῶν λουλουδοκόριτσών μας, μεταβλήθηκε γιά μᾶς σ' ἔνα ἀπέραντο νεκραταφεῖο...

"Ἡ εύθύνη, πραγματική καὶ ιστορική, γιά τό φρικτό δράμα πού ἀφάνισε 6.000.000 Ἐβραίους (τό ἔνα τρίτο καὶ πλέον τοῦ Ἐβραϊκοῦ λαοῦ) δέν μπορεῖ νά βαραίνει ἔνα μονάχα παράφρονα ἥ μιάν δμάδα παραφρόνων. Βαραίνει ἔνα μεγάλο μέρος τοῦ γερμανικοῦ λαοῦ. Βαραίνει τίς γερμανικές μάζες πού παρασύρθηκαν ἀπό τή ρητορική σαγήνη τοῦ παρανοϊκοῦ Χίτλερ καὶ τῶν σκοτεινῶν συνεργατῶν του, ἥ πού ἔδειξαν ἔγκληματικήν ἀδυναμία μπροστά στή βία, στήν τρομοκρατία. Βαραίνει τίς μάζες πού ἔγιναν εύπειθη δργανα στά χέρια τοῦ δικτάτορα, καὶ κατέστησαν δυνατή τήν διάπραξη τῆς ἀπέραντης γενοκτονίας, τοῦ ἔγκληματος κατά τής Ἀνθρωπότητος, δπως δνομάστηκε, καὶ μπροστά στό διποίο χλωμιάζουν ἀκόμα καὶ τά λεγόμενα «ἔγκλήματα πολέμου».

Μέ τήν ἔξόντωση τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσσαλονίκης δέν ἀδικοχάθηκε ἀπλᾶ ἔνας πληθυσμός. Οἱ συνέπειες γιά τόν παγκόσμιο Ἐβραϊσμό ἦταν μεγάλες. Ἡ Θεσσαλονίκη ἦταν μιά Ἐβραϊκή προχωρημένη σκοπιά στήν Ἀνατολική Λεκάνη τῆς Μεσογείου. Ἡταν τό κέντρο τοῦ ισπανικοῦ Ἐβραϊσμοῦ. Ἄκτινοβολοῦσε σ' δλο τό σεφαραδικόν κόσμο. Ἐπί αἰώνες ἔζησε μιά δική της ζωή, μέ πλήρη ἐλευθερία καὶ σεβασμό τῶν θρησκευτικῶν ἥθων καὶ ἔθιμων της, χαίρουσα πλέρια τίς πιό ἀγαπητές της παραδόσεις. Ἀπό δῶ ἔβγαιναν, ἀκόμα καὶ τά τελευταῖα προπολεμικά χρόνια, οἱ πνευματικοί ἥγέτες διαφόρων Κοινοτήτων τῆς Εύρωπης.

Οἱ ναζιστές δέν εἶχαν βρῆ στήν Ἑλλάδα κατάλληλο κλῆμα γιά τήν εύχερη ἐφαρμογή τῶν φυλετικῶν τους νόμων. Ἀναγκάσθηκαν νά δημιουργήσουν πρώτα τό κλῆμα αὐτό στή Θεσσαλονίκη γιατί στή Θεσσαλονίκη ὑπῆρχαν πολλοί Ἐβραῖοι καὶ πολλές Ἐβραϊκές

περιουσίες. Βρέθηκαν γρήγορα οι πρώτοι αθλιοί πού προσφέρθηκαν νά βοηθήσουν, έλπιζοντες σέ άδρανά μαιοιβή, δταν δέλληνικός λαός στέναζε κάτω από τήν στυγνότερη Κατοχή. Τούς δόθηκε, πρώτα, γιά τίς σκοτεινές ύπηρεσίες τους, τό «νόμιμο» δικαίωμα νά λεηλατήσουν τά χαρτεμπορικά έβραικά καταστήματα πού, ώρισμένα, ήσαν από τά μεγαλύτερα τής Έλλαδος. "Άλλοι πήραν τό δικαίωμα νά συγκεντρώσουν τίς γραφομηχανές των Έβραιών. Άκολούθησε ή λεηλασία των έργοστασίων καί έργαστηρίων χάρτου, τών τυπογραφείων, τών μεγάλων καταστημάτων σιδηρικῶν καί ύαλικῶν. "Ετσι άρχισε δέλλος τών έκατομμυρίων πού ξυπνοῦσε χαμερπή ένστικτα τών άνθρωπων, προπαντός δταν έχουν καί τή «δικαιολογία» τής πείνας, πού ήταν συνέπεια τής συγκέντρωσης από τό γερμανικό στρατό, τών άγαθῶν τοῦ τόπου. Άκόμα καί διάφορες έλληνικές άρχες μολύνονται από τή γενική τούτη άνανδρη άρπαγή. Ό γενικός διοικητής Μακεδονίας είχε πείσει τόν κατοχικό πρωθυπουργό δτι ή έκτόπιση τών Έβραιών τής Θεσσαλονίκης θά «έλυε» τό πρόβλημα τών προσφύγων τής Ανατολικής Μακεδονίας καί Θράκης. Κι έν τούτοις, άμέσως μετά τήν έκτόπιση, κατεστράφηκαν από τούς Γερμανούς δλόκληροι έβραικοι συνοικισμοί...

Γιά νά προσεταιρισθοῦν καί μερικά στοιχεῖα «πνευματικά», οι Γερμανοί κατέστρεψαν τά έβραικά νεκροταφεῖα. Αύτά χρονολογοῦνταν από δύο χιλιάδων έτῶν, άφού δέ Απόστολος Παῦλος, δταν ήρθε έδω τό 50 μ.Χ., βρήκε μιάν ώργανωμένη έβραική Κοινότητα, καί μίλησε τρία Σάββατα συνέχεια στή Συναγιά. Γινόταν άγωνας, από έτῶν, γιά νά άπαλλοτριώθοῦν τά νεκροταφεῖα ύπερ τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Πολλοί ήσαν έκεινοι πού έπιθυμοῦσαν νά γίνη ή άπαλλοτρίωση αύτή. Οι Γερμανοί νόμισαν πώς ή καταστροφή τών έβραικῶν κοιμητηρίων από αύτούς θά ίκανοποιοῦσε τόν πόθο αύτῶν τών στοιχείων.

Σ' αύτή τήν άπέραντη τραγωδία, στό γενικό κυνηγητό τών Έβραιών γιά τήν άφαίρεση τών άγαθῶν τους πρίν τούς μεταφέρουν στά στρατόπεδα τοῦ θανάτου τής Πολωνίας, έμφανίζονταν δάσεις καλωσύνης καί ήρωισμοῦ ταυτόχρονα. Ό άείμνηστος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης Γεννάδιος, μέ βοηθό τόν γερμανομαθῆ έπίσκοπο Καλλίνικο, έπενέβαινε στούς Γερμανούς ύπερ τών κατατρεγμένων Έβραιών. Στήν Αθήνα, δέ άρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός συναντοῦσε, σχεδόν κάθε μέρα, τό Γερμανόν πρεσβευτή "Αλτενμπουρκ γιά νά τοῦ ύποβάλλῃ αίτηματα ύπέρ δύστυχων κατατρεγμένων καί ύπέρ τών Έβραιών πού, δπως τοῦ δήλωσε κάποτε, «είναι άδέλφια μας, άφοῦ είναι κι αύτοί τέκνα τοῦ Θεοῦ». Έφωδίαζε τούς Έβραιούς μέ ψεύτικα «χαρτιά» κ.λπ.

Η συμπαράσταση τών συμπατριωτῶν Χριστιανῶν έγινε αίσθητή ίδιαίτερα στήν Αθήνα. Ό άείμνηστος καθηγητής καί άκαδημαϊκός Νίκος Λούβαρις παρώτρυνε μάλιστα τόν Αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό νά καλέστη τό Ραββίνο Αθηνῶν νά έγκαταλείψη τό ποιμνιόν του, νά διαλύση έτσι τήν ώργανωμένη Κοινότητα καί νά μεταβῇ σ' ένα μοναστήρι, τάχα σάν Ιερομό-

ναχος. Μέ αύτό τόν τρόπο θά δυσχεραινόταν τό άνθεβραικό έργο τῶν Γερμανῶν. Πρόλαβε τό ΕΑΜ καί τόν πῆρε στό Καρπενήσι. "Άλλη φορά, δέ ίδιος προκάλεσε τό κλείσιμο ένός λαθρόβιου οίκονομικοῦ τάχα φύλλου, γιατί έγραφε άρθρα έναντίον τῶν Έβραιών ύφασματεμπόρων Αθηνῶν...

Στούς δρόμους τής Αθήνας γράφονταν, από τήν άντισταση, συνθήματα σάν τούτα: «"Ελληνες, κρύψετε τούς Έβραιους!» «Πατριώτες, βοηθοῦντες τούς Έβραιους, πολεμάτε τόν καταχτητή!» κ.ο.κ.

Οι άντιστασιακές δργανώσεις είχαν δώσει έντολή στά άνταρτικα σώματα νά «κλιμακώσουν» δσους Έβραιους θά μετέβαιναν στήν ύπαιθρο, φεύγοντες τήν βαρβαρότητα τῶν Ούννων.

Η Έλλάδα διαιρέθηκε, τότε, στό έβραικό θέμα, σέ δύο, ής πούμε, παρατάξεις. Άπό τή μιά μεριά, δλοι οι άρπαγες, ίδιαίτερα στή Θεσσαλονίκη, πού ύπηρετούσαν άμεσα ή έμμεσα τούς Γερμανούς, περιμένοντας από αύτούς άνταμοιβή από τήν λεηλασία τών έβραικῶν άγαθῶν, μεσεγγυήσεις έβραικῶν καταστημάτων καί περιουσιῶν κ.λ.π. (στήν Θεσσαλονίκη ύπηρχαν πάνω από δύο χιλιάδες μαγαζιά καί γραφεία Έβραιών), δίνοντας έτσι άφορμή στόν καταχτητή νά έφαρμδση στήν Έλλαδα τούς φυλετικούς νόμους τής Νυρεμβέργης. Άπό τήν άλλη μεριά, έκεινοι πού είχαν, μέ κίνδυνο τής ζωῆς τους, βάλει τήν έλευθερία καί τήν κοινήν ήθικήν ύπεράνω τών ύλικῶν άγαθῶν. Έκεινοι πού παρέμειναν πιστοί στήν έλληνική κλασσική παράδοση τής άρετής καί πού άντιστέκονταν μέ θάρρος στά μέτρα τοῦ καταχτητή.

Σά μιά συλλογική καί συγκινητική έκδήλωση πολιτισμοῦ, άνθρωπιᾶς, άλληλεγγύης, άδελφοσύνης καί ήρωισμοῦ τών πιό άντιπροσωπευτικῶν πνευματικῶν καί έπαγγελματικῶν παραγόντων τής χώρας, ύπέρ τών κατατρεγμένων Έβραιών θεωροῦμε τό ύπόμνημα πού ύποβλήθηκε στόν τότε πρωθυπουργό, στήν 23 Μαρτίου 1943, καί πού δημοσιεύεται σ' άλλες σελίδες αύτοῦ τοῦ τεύχους. Τό ύπεγραψαν, δέ άείμνηστος άρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός καί είκοσι έννια πρόκριτοι. Τό έπίμονο τοῦ ύφους τοῦ ύπομνηματος καί τό γεγονός πού συντάχτηκε κάτω από τήν σκληρή ναζιστική μπότα, τό καθιστοῦν στό άνωτατο βαθμό θαρραλέο καί ήρωικό.

Αύτή ή έπιστολή μιλάει μόνη της. Δέν μποροῦσε νά είναι πιό εύγλωτη γιά τά αίσθηματα τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ άπέναντι στήν άδικία καί στούς διωγμούς. Κί άληθοθοῦν ύπ' δψη τό τότε κλίμα τής γερμανικής στυγνής τρομοκρατίας καί οι συνεχεῖς τυφεκισμοί άθώων δμήρων, από τούς δποίους άφαιροῦσαν τή ζωή γιά πράξεις άλλων άσυλλόπτων πατριωτῶν, ή έπιστολή τοῦ Αρχιεπίσκοπου Αθηνῶν καί τών είκοσι έννέα Προέδρων πού έκπροσωποῦσαν τήν ψυχή τοῦ λαοῦ, άποκτάει ίδιαίτερη έννοια, καί παραμένει δέ φάρος πού θά φωτίζη έσαεί τή διαδρομή τοῦ Έθνους στήν πολιτιστική καί ήθικήν άποστολή του.

Σ' αύτή τήν έπέτειο τών 35 χρόνων τοῦ Μεγάλου Διωγμοῦ, ής θυμηθοῦμε τό λαμπρό δίδαγμά της.

ΜΠ. ΣΙΜΠΗ

«Τό Χρονικό τῆς Ἐξοντώσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν τῆς Θεσ/νίκης»

1942: Η συγκέντρωση τῶν Ἑβραίων στήν πλατεία Ἐλευθερίας τῆς Θεσσαλονίκης γιά νά δουλέψουν σέ καταναγκαστικά ἔργα.

Η ἔξοντωση τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν τῆς Θεσ/νίκης είναι μιά αἰματηρή πτυχή, ἵνα συνταρακτικό ἐπεισόδιο ἀπό τό δρᾶμα τῶν 6.000.000 Ἑβραίων τῆς Εύρωπης πού βρῆκαν τραγικό θάνατο στά στραπόπεδα τῶν Ναζί.

Οι Γερμανοί είσηλθαν στή Θεσ/νίκη στίς 9 Ἀπριλίου τοῦ 1941. Δύο ἡμέρες μετά τήν εῖσοδό τους ἔκλεισαν τίς ἡμερήσιες Ἑβραϊκές ἐφημερίδες: «Λέ Προγκρέ», «Λά Ἰντιπεντάς» καί «Μεσσατζέρο». Στίς 15 τοῦ μηνός κατήργησαν τά μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Κοινότητος καί κατέσχον τά ἀρχεῖα τῆς Κοινότητος καί δ,τι ἄλλο πολύτιμο ὑπῆρχε στά κοινοτικά γραφεῖα.

Λίγο μετά τήν κατάληψη τῆς Θεσ/νίκης ἔφθασε στήν πόλη μιά ἀποστολή τῆς «δόμαδος Ρόζενμπεργκ», στήν δποία συμμετεῖχε δ Δρ. Πόλ, τῆς ἔδρας Ἑβραϊκῶν ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φραγκούρτης. Αύτός πήγε σ' δλες τίς Ἑβραϊκές βιβλιοθήκες, κοινοτικές καί ἴδιωτικές, καί μάζεψε δ,τι σπάνιο καί πολύτιμο σέ βιβλία καί χειρόγραφα, ειδικές ἐκδόσεις καί συλλογές παλιῶν ἐφημερίδων, λαογραφικό ὑλικό ἀναρίθμητων αἰώνων καί ἀνυπολόγιστης ἀξίας. Κατέσχε, τέλος, δλα τά βιβλία πού ὑπῆρχαν, σέ

Ἑβραϊκά βιβλιοπωλεῖα, συμπεριλαμβανομένου τοῦ μεγάλου καί ἱστορικοῦ βιβλιοπωλείου τοῦ Μαΐρ Μόλχο.

Ἐπί ἓνα καί πλέον χρόνο οἱ Ἑβραῖοι συνέχισαν νά ζοῦν κάτω ἀπό δύσκολες καί στενάχωρες συνθῆκες. Ὁμως, ἀκόμα οἱ Γερμανοί δέν τούς εἶχαν πειράξει αύτούς τούς ἴδιους. Ἐφάρμοσαν ἓνα κῦμα ἐπιτάξεων καί κατασχέσεων Ἑβραϊκῶν σπιτιῶν καί περιουσιῶν, τῶν κοινοτικῶν κοινοφελῶν καί φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, τῶν Ἑβραϊκῶν καταστημάτων καί ἐπιχειρήσεων. Ἀπαγόρευσαν τήν εῖσοδο στά καφενεῖα καί τά ἐστιατόρια τῶν Ἑβραίων. Πολλές φορές μάλιστα τούς ἔδερναν τούς ἔξευτέλιζαν. Μιά φορά γερμανοί στρατιώτες είσηλθαν στά κοινοτικά γραφεῖα καί ἔδειραν τόν εύσεβη καί σέ δλους ἀγαπητό ραββίνο Χαίμ Χαμπίμπ.

Ο φοβερός χειμώνας τοῦ 1941 - 42 ἔρχεται νά προσθέσει στή δυστυχία τό φαρμακερό κρύο. Η πείνα καί τό κρύο κάνουν θραύση μεταξύ τῶν Ἑβραίων. Τά πτώματα τῶν ἀποβιτανωμένων νεκρῶν σωρεύονται στίς γωνιές καί τά πεζοδρόμια. Στούς δρόμους ἀκούγονται τά βογγητά τῶν λιμασμένων ἀνθρώπων πού σέρνονται ψάχνωντας στά ἀπορρίμματα νά

βροῦν κάτι φαγώσιμο. "Ομως άκόμη δέν είχε άρχισει ή συστηματική «βιομηχανική». έξόντωση τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσ/νίκης.

«Η ΑΡΧΗ ΤΟΥ ΤΕΛΟΥΣ»

Πρός τά τέλη τοῦ θέρους τοῦ 1942 έπισκέφθηκε τήν πόλη διαβόητος "Αϊχμαν, έπικεφαλής είδικης άποστολής. Τότε, κατά τά φαινόμενα, πάρθηκε ή άποφαση γιά τήν «τελική λύση» τῆς Ἐβραϊκῆς παρουσίας. Στήν έφημερίδα «Ἀπογευματινή» δημοσιεύεται μιά διαταγή τοῦ Γερμανοῦ Στρατιωτικοῦ Διοικητοῦ πού καλούσε δλους τούς "Ἐλληνες Ἰσραηλῖτες, ήλικιας 18 - 45 έτῶν, νά συγκεντρωθοῦν τό Σάββατο 11. 6. 1942, στίς 8 τό πρωί στήν Πλατεία Ἐλευθερίας.

"Ήταν μιά καυτή καλοκαιρινή ήμέρα. Ό ήλιος έκαιγε σάν φούρνος, άλλα στούς συγκεντρωμένους άπαγόρευσαν τά γυαλιά ήλιου, τά ψαθάκια, άκόμη καί νά μετακινηθοῦν. Ἀλλίμονο σέ δποιον τολμοῦσε νά καθίσει στό πεζοδρόμιο γιά νά ξεκουρασθεῖ. Οι γερμανοί στρατιώτες τούς κτυποῦσαν μέ λύσσα, ἔρριχναν κατεπάνω τους σκυλιά πού τούς κουρέλιαζαν τά ρούχα καί τίς σάρκες τους καί τούς άνάγκαζαν νά κάνουν γυμναστικές ἀσκήσεις μέχρι λυποθυμίας. Μετά τό μεσημέρι τούς ἐπέτρεψαν νά άποχωρήσουν καί «προσκλήθηκαν» νά παρουσιασθοῦν πάλι τή Δευτέρα 13 Ιουνίου.

Τότε ἀρχισαν καί τά καταναγκαστικά ἔργα. Τούς ύποχρέωναν νά ἐργάζονται σέ δρυχεῖα, στή διάνοιξη δρόμων καί διαδρόμων προσγειώσεως ἐπί δέκα ώρες τήν ήμέρα, χωρίς άνάπauση, καί χωρίς κανένα μέσο, καί μέ πολύ φτωχή σίτιση. Οι γιατροί Ματαράσσο, Μενασέ καί ἄλλοι πού βρίσκονταν μεταξύ τους, διακρίθηκαν γιά τήν αύτοθυσία τους ύπέρ τῶν ἀδελφῶν τους. Πολλοί ἀπό τούς στρατολογηθέντες σ' αύτά τά ἔργα πέθαναν.

«ΒΕΒΗΛΩΣΗ ΤΟΥ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟΥ»

Σέ κανένα μέρος τοῦ κόσμου οι Γερμανοί δέν έλεηλάτησαν τά Ἐβραϊκά νεκροταφεῖα. "Ομως, στή Θεσ/νίκη ἔγινε κί' αύτός δ βανδαλισμός, κί' αύτή ή Iεροσυλία πάνω σέ ἔνα χῶρο πού ἐκτός ἀπό τήν Iερότητα, είχε καί μεγάλη Iστορική καί καλλιτεχνική ἀξία! Σ' ἔνα χῶρο ἀπό δπου ἀναπηδοῦσε ή Iστορία ἀναρίθμητων χιλιάδων προσώπων πολλῶν ἐκατονταετηρίδων.

Μέ τή δικαιολογία τῆς διανοίξεως καινούργιου δρόμου οι Ναζί ξεθεμελίωσαν χιλιάδες Iστορικά μνημεῖα. Κόκκαλα χιλιάδων Ἐβραίων πετάχθηκαν στά ρείθρα καί στίς λάσπες τῶν δρόμων. Μόνο σέ δρισμένους Ἐβραίους, μετά ἀπό πολλές δυσκολίες καί ἀφοῦ πλήρωσαν ἔναν «είδικό - φόρο», ἐπέτρεψαν νά φυγαδεύσουν τά κόκκαλα τῶν ἀγαπημένων τους προσώπων καί νά τά ἐνταφιάσουν στό νέο κοινοτικό νεκροταφεῖο, ἀφοῦ πρώτα ἀφάρεσαν ἀπό τά πτώματα τά χρυσά δόντια, τίς γέφυρες καί σφραγίσματα. Στίς 6 Δεκεμβρίου τοῦ 1942, τό Ἐβραϊκό νεκροταφεῖο δέν ἤταν παρά ἔνας σωρός ἐρειπίων.

«Η NAZΙΣΤΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ»

Στίς 6 Φεβρουαρίου τοῦ 1943 ἔφθασαν στή Θε-

Ο Ραββίνος Χαϊμ Χαμπίμπ τῆς Θεσ/νίκης.

σ/νίκη οι διμάδες τῶν «Ταγμάτων Ἀσφαλείας» τά περίφημα SD, μέ άντικειμενικό σκοπό τήν έφαρμογή τῶν Νόμων τῆς Νυρεμβέργης. Δύο ήμέρες μετά τήν ἀφίξη τους ἀνελάμβαναν ἀπό τήν Γκεστάπο πλήρη δικαιοδοσία καί ἀρμοδιότητα γιά όλα τά θέματα πού ἀφοροῦσαν τούς Ἐβραίους. Μεταξύ 6 - 17 Φεβρουαρίου ἔξέδωσαν τίς ἀκόλουθες διατάξεις πού ἀποτελοῦσαν, ἔνα φυλετικό ἀντιεβραϊκό Δεκάλογο καί τίς διποίες κοινοποίησαν μέσω τοῦ ἀρχιρραββίνου Κόρετζ:

· Ή νέα αύτή νομοθεσία διακήρυσσε:

- 1] Κάθε Ἐβραῖος ἀπό 5 έτῶν καί δνω ύποχρεούται νά φέρει στό στήθος τό διακριτικό κίτρινο «Μαγκέν Δαυίδ», μεγέθους 10 x 10 έκ.
- 2] "Ολοι οι Ἐβραῖοι, καί ἔκεινοι πού ἀλλαξοπίστησαν πρίν δυό γενεές, ύποχρεούνται νά ἀπογραφοῦν καί νά πάρουν αὔξοντα ἀριθμό καί ταυτότητα.
- 3] Σέ κάθε οίκια πού διαμένουν Ἐβραῖοι πρέπει νά τοιχοκοληθεῖ στήν ἔξωπορτα διακριτική ἑτικέτα μέ τό «Μαγκέν Δαυίδ».
- 4] "Ολα τά Ἐβραϊκά καταστήματα πρέπει νά φέρουν σέ περίοπτη θέση τήν ἐπιγραφή «Ἐβραϊκό κατάστημα», μεγέθους 50 x 30 έκ.
- 5] Απαγορεύεται στούς Ἐβραίους ή μεταβίβαση τῆς κινητῆς ή ἀκίνητης περιουσίας τους.

- “Οποιος άγοράσει ή διαφυλάξει έβραικά πράγματα θά τιμωρεῖται αύστηρά.
- ⑥ Άπαγορεύεται στούς Έβραιους νά χρησιμοποιοῦν οιδήποτε συγκοινωνιακό μέσο.
  - ⑦ Κατάσχονται οι τηλεφωνικές συσκευές τῶν Έβραιών.
  - ⑧ Οι Έβραιοι διφείλουν νά συγκεντρωθοῦν σέ δρισμένες συνοικίες πού θά άποτελέσουν κλειστά γκέττο.
  - ⑨ Θά έκτελεῖται ἐπί τόπου κάθε Έβραιος πού θά συλλαμβάνεται σέ άπηγορευμένες ὁρες έξω άπό τό γκέττο.
  - ⑩ Σέ περίπτωση μικτῶν - γάμων, άρια μερίς τῆς οίκογενείας θεωροῦνται τά παιδιά τά προερχόμενα ἀπό άριον πατέρα. Δέν έχαιροῦνται τά έβραικά μέλη τῆς οίκογενείας έστω κι ἀν έχουν βαπτισθεῖ.

Οι περισσότερες ἀπό τίς διαταγές έφεραν τήν ύπογραφή τοῦ Δρ. Μέρτεν καί τοῦ περιβόητου τυχοδιώκτη Βισλιτσένου. Στίς 6 Μαρτίου 1943 οι Έβραιοι πρωτοφόρεσαν τό διακριτικό σῆμα μέ τό Μαγκέν - Δαυίδ.

«ΕΓΚΛΕΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΓΚΕΤΤΟ»

Τήν ίδια ήμέρα δλοι οι Έβραιοι ύποχρεοῦντο νά έγκλεισθοῦν στά είδικά προετοιμασθέντα γκέττο, πού ἤσαν: α) στόν συνοικισμό Βαρώνου Χίρς, παρά τόν σιδηροδρομικό σταθμό, β) στόν συνοικισμό Αγίας Παρασκευῆς, γ) στόν συνοικισμό Ριζί Βιδάρ, δ) στήν περιοχή Καλαμαριᾶς, καί ε) στό τέρμα τῆς δοδοῦ Έγνατίας παρά τή Συγγροῦ.

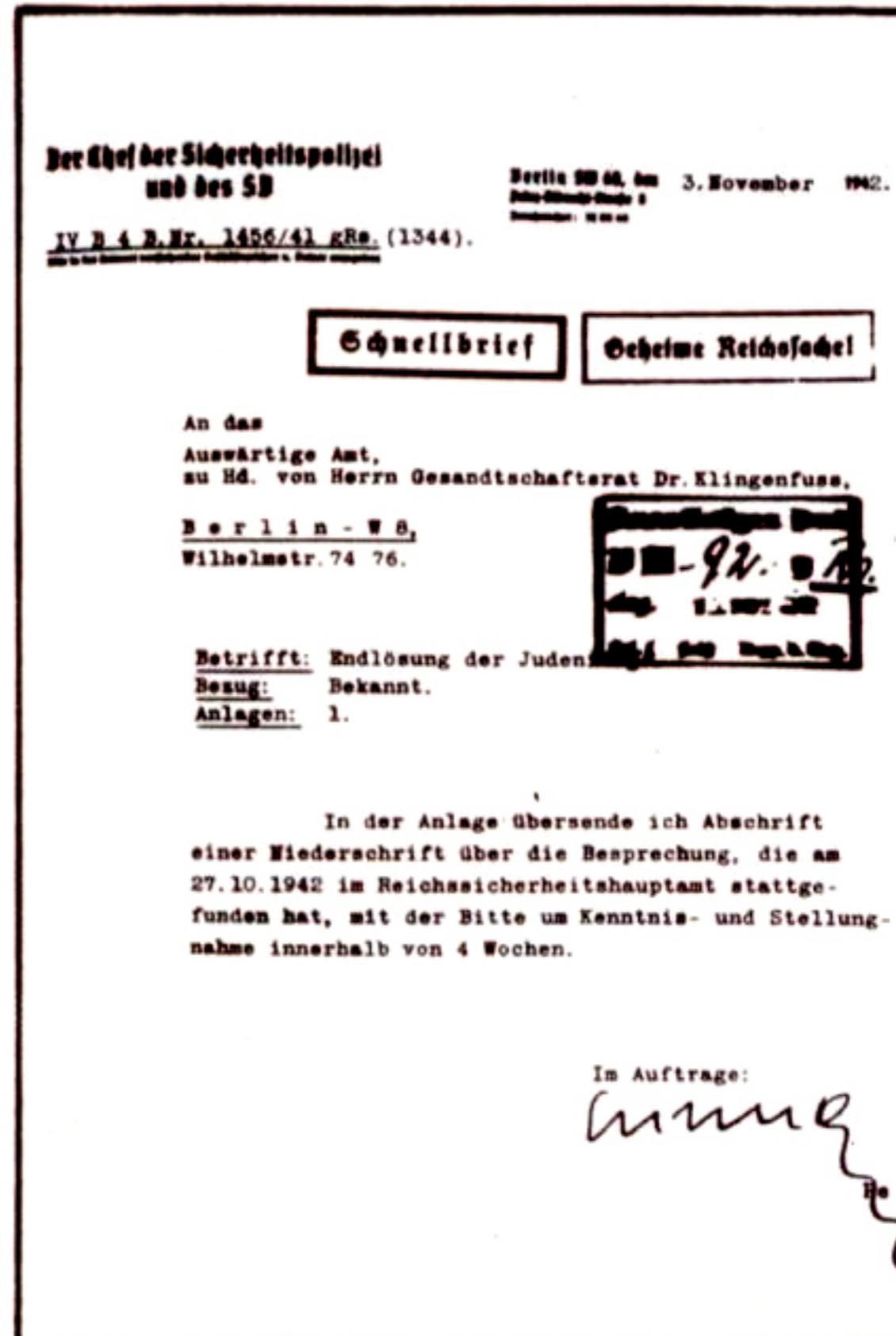
Τώρα δλοι ἤσαν σκλάβοι, στήν άπόλυτη διάθεση τῶν Ναζί.

Στίς 8 Μαρτίου οι Γερμανοί κατάσχουν ἐπίσημα τά μαγαζιά τῶν Έβραιών. Τό πλήγμα ἤταν φοβερό. Τό φάσμα τῆς πείνας πλανᾶται πάνω ἀπό τά κεφάλια τους. Ή κατάσχεση γίνεται παρουσία τῶν ίδιοκτητῶν πού παίρνουν στό χέρι ἔνα χαρτί, μιά ύποτιθέμενη ἀπογραφή τῶν έμπορευμάτων τους. Τό μέτρο αύτό ἔχει τήν ἔννοια τῆς καταληστεύσεως ἀλλά καί τοῦ σαδισμοῦ. Οι ναζί ἀπολαμβάνουν νά βλέπουν τόν άργο θάνατο τῶν Έβραιών.

Τίς πρώτες ήμέρες τοῦ Μαρτίου διαδόθηκε σέ δλη τή Θεσ/νική δτι οι Ναζί ἐτοίμαζαν κι' δλας τόν δμαδικό ἐκτοπισμό τῶν Έβραιών. Οι διαδόσεις αύτές ἔμελλε πολύ σύντομα νά ἀποδειχθοῦν ἀληθινές. Τό γκέττο τοῦ συνοικισμοῦ Βαρώνου Χίρς περιφράχθηκε καί σέ δλες τίς γωνίες τοποθετήθηκαν παρατηρητήρια καί φρουρές. Στούς Έβραιους άπαγορεύεται ή ἔξοδος στούς δέ μή - Έβραιους ή εἰσοδος στό γκέττο. Ή διεύθυνση τῶν Ελληνικῶν Σιδηροδρόμων διετάχθηκε νά ἐτοιμάσει ἀμαξοστοιχίες μέ φορτηγά βαγόνια πού θά είχαν προορισμό τήν Πολωνία.

«ΟΙ ΑΠΟΣΤΟΛΕΣ ΚΑΙ ΤΟ... ΤΕΛΟΣ»

13 Μαρτίου 1943 – δ συνοικισμός Βαρώνου Χίρς περικυκλώνεται ἀπό ἄνδρες τῆς Γκεστάπο καί οι πολιτοφύλακες συγκεντρώνουν τόν κόσμο στήν πλατεία τοῦ συνοικισμοῦ. Έκεϊ περνοῦν μπροστά ἀπό

‘Ενα ἄκρως ἀπόρρητο
ἔγγραφο τῆς
RSHA, πού
ἀναφέρεται στήν
«τελική λύσι» τοῦ
Έβραιοῦ
προβλήματος.
‘Υπογράφει κατ’
ἐντολήν ὁ
διαβόητος
Ἀϊχμαν.

μιά παράγκα ὅπου τούς παίρνουν τά στοιχεῖα καί σφραγίζουν τίς «κονκάρδες» τους μέ τό σῆμα τῆς έξορίας. “Οσα χρήματα τούς έχουν ἀπομείνει τά καταθέτουν καί σέ ἀντάλλαγμα παίρνουν ἀπό ἔνα τσέκ σέ πολωνικά ζλότι... πληρωτέα στήν Κρακοβία! Ήταν καί αὐτό μία ἀπό τίς συνηθισμένες σαδιστικές φάρσες τῶν Ναζί. Τά τραϊνα εἶναι ἔτοιμα στό μεταξύ γιά νά δεχθοῦν τά «φορτία» τους.

Τούς σπρώχνουν στά βαγόνια σάν κτήνη. Άρπάζουν τά μωρά καί τά ἐκσφενδονίζουν σάν τόπια. Μέσα στό ίδιο βαγόνι στοιβάζονται ἄρρωστοι, τραυματίες τοῦ ἀλβανικοῦ μετώπου, τυφλοί, παράλυτοι, ἔγκυες γυναῖκες, ἡλικιωμένοι γέροντες ἀκόμη καί οι τρόφιμοι τῶν ψυχιατρείων. Κανέναν δέν ξέχασαν. Βάζουν ἀπό δγδόντα σέ κάθε βαγόνι. Οι πόρτες κλείνουν ἐρμητικά καί οι φεγγίτες, πού εἶναι γιά τόν δερισμό σφραγίζονται μέ σανίδες. Εύτυχῶς ύπαρχουν ἀκόμη μερικές χαραμάδες γιά νά μή πεθάνουν οι «έπιβάτες» ἀπό ἀσφυξία καί νά φθάσουν στόν προορισμό τους!!

‘Η πρώτη ἀποστολή ἀνεχώρησε στίς 15 Μαρτίου 1943. Ή συνοικία Βαρώνου Χίρς δμως γρήγορα θά ξαναγεμίσει μέ δλλους Έβραιους τοῦ συνοικισμοῦ Αγίας Παρασκευῆς. Στίς 17 Μαρτίου ἔφυγε καί ἡ δεύτερη ἀποστολή, ἐνώ τό γκέττο Χίρς ξαναγέμισε πάλι μέ Έβραιους ἀπό τόν συνοικισμό Ριζί Βαρδάρ.

Σύμφωνα μέ τίς στατιστικές τῶν ἐλληνικῶν σιδηροδρόμων οι Ναζί ἔξετόπισαν στήν Πολωνία 42.830 Έβραιους Θεσ/νικεῖς. Ή 19η καί τελευταία ἀποστολή ἀνεχώρησε στίς 7 Αύγουστου καί περιελάμβανε τά ἀνθρώπινα ἀπομεινάρια τῆς τελευταίας καταναγκαστικῆς ἐργασίας, τούς διποίους δέν χρειάζονταν ἄλλο οι Ναζί. “Ολοι φύγανε γιά τό «μακάβριο ταξίδι» πού γιά τούς πολλούς δέν ἔμελλε νά έχει ἐπιστροφή.

‘Η Θεσ/νική, τό φρούριο, ή μητρόπολη τῶν Έβραιών πού ἐπί τέσσερεις αἰώνες εἶδε μέρες ἀκμῆς καί εύημερίας έμεινε πιά χωρίς Έβραιους...

27ον Πληροφοριακόν Δελτίον δημοσιευμάτων τοῦ Τύπου

Η ΑΝΑΒΙΩΣΙΣ ΤΟΥ ΝΑΖΙΣΜΟΥ

Άπό τήν είδησεογραφία τοῦ τελευταίου διαστήματος πάνω στό θέμα τῆς προσπαθείας γιά τήν άναβίωσι τοῦ Ναζισμοῦ μεταφέρουμε τά παρακάτω δημοσιεύματα:

► Στή «Βραδυνή», (8/2), μέ τίτλο «Οι νοσταλγοί τοῦ Χίτλερ σήκωσαν πάλι κεφάλι»: 'Ο ύπουργός Δικαιοσύνης τῆς Δ. Γερμανίας κ. Χ. Φῶγκελ, άπεδοκίμασε χθές τήν έξαρση τῆς νεοναζιστικής προπαγάνδας στήν Γερμανία καί ζήτησε άπό τίς τοπικές άρχες τήν έφαρμογή αύστηρων μέτρων γιά τήν καταπολέμησή τους. 'Ο δρ. Φῶγκελ άναφέρθηκε στόν κατακλυσμό τής άγορᾶς άπό βιβλία, ναζιστικά διακριτικά καί δίσκους γραμμοφώνου μέ λόγους τοῦ Χίτλερ καί άλλων Ναζί ήγετῶν.

Σέ έπιστολή του στούς έπαρχιακούς ύπουργούς Δικαιοσύνης δ δρ. Φῶγκελ ζητάει άπό τήν άστυνομία καί τίς δικαστικές άρχες δλων τῶν περιοχῶν νά παρακολουθοῦν τήν έξέλιξη τῆς καταστάσεως αύτῆς καί νά λαμβάνουν νομικά μέτρα έάν παρίσταται άνάγκη.

► Τό «Βῆμα» (14/2) καί ή «Μακεδονία» (14/2) άναφέρουν δτι μέ ναζιστικούς χαιρετισμούς καί παρουσία 200 άτόμων έταφη δ Γερμανός έγκληματίας πολέμου Χ. Κάππλερ, στό Σολτάου.

► Τό «Βῆμα» (22/2), άναφέρει γιά τά άρχεια τῶν ναζί πού βρίσκονται στίς ΗΠΑ, δτι: «Βαρύ κι έπικινδυνο είναι άκομα τό χιτλερικό παρελθόν στήν Δ. Γερμανία. 'Από τίς λίγες περιπτώσεις, πού τό «ρετρό» δέν ξυπνά νοσταλγικές μνήμες. Καί σάν άναμμένα κάρβουνα πού καίνε τά χέρια, ή κυβέρνηση άρνεῖται νά πάρει στήν κατοχή της τά άρχεια τοῦ ναζιστικού κόμματος στό Δ. Βερολίνο γιατί τά ντοκουμέντα πού περιέχουν μποροῦν νά φέρουν σέ πολύ δύσκολη θέση έξέχουσες προσωπικότητες στή Δ. Γερμανία».

► Τέλος ή «Καθημερινή» (1/3) γράφει δτι «'Υπάρχουν αύτή τή στιγμή 23 χιλιάδες νεαροί Γερμανοί πού άνήκουν σέ 140 δργανώσεις. "Έχουν έντυπα δικά τους, γραφεία καί πρώτο στόχο τούς 'Εβραίους». Καί προσθέτει:

«'Η δράση τους άρχιζει καί κλιμακώνεται στίς διάφορες πόλεις τῆς Δ. Γερμανίας, μέ κύριο στόχο τά σχολεία καί τελευταία τήν ιεροσυλία 200 τάφων 'Εβραίων στό νεκροταφείο τοῦ 'Αννόβερου, γεμίζοντας τίς προσόψεις τῶν μνημάτων μέ άγκυλωτούς σταυρούς καί συνθήματα άντισιωνιστικά. 'Απειλούν τηλεφωνικά οίκογένειες 'Εβραίων καί συχνά έπιτίθενται, ίδιως σέ μέρη πού συχνάζει νεολαία. «Τό πρόβλημά μας δέν είναι οι 'Εβραίοι, λέει ένας άντιπρόσωπός τους, άλλά δ διεθνής σιωνισμός, πού διοικεῖ τίς πολυεθνικές έταιρίες. Αύτοί μᾶς έφεραν τούς Τούρκους, Ίταλούς καί 'Ελληνες έργατες, πού κλέβουν τίς δουλειές τῶν Γερμανῶν».

★ Μέ τήν εύκαιρία τῆς προβολῆς καί στήν Άθήνα τής ταινίας «Χίτλερ, μιά καριέρα» ή «Βραδυνή» γράφει (21/2): «Είναι δυνατόν έπειτα άπό τά έκατομμύρια τῶν άθώων θυμάτων νά ύπάρχουν κάποιοι παρανοϊκοί πού νά βρίσκουν έστω καί τήν έλαχιστη δικαίωση στόν Χιτλερισμό: Είναι δυνατόν;». Τό «'Εμπρός» (17/2), άναφερόμενο στό περιεχόμενο τῆς ταινίας: «Καί φυσικά δέν ύπάρχει τίποτα άπό τά φρικτά έγκλήματα, άπό τά κρεματόρια, άπό τά μαρτύρια έκατομμυρίων, άπό τούς μάρτυρες 'Εβραίους ως τούς πιό άθώους κάθε θρησκείας καί φυλῆς». Στόν «'Ημερήσιο Κήρυκα» (Πατρῶν - 17/2), σέ άρθρο τοῦ κ. Θ. Σταματοπούλου, άναγράφεται: «Οι νοσταλγοί τοῦ Ναζισμοῦ προκαλοῦν τό δημόσιο αίσθημα στή προσπάθειά τους νά άναβιώσουν τήν ίδεολογία τους».

► Μέ τίτλο «'Ο κατήφορος» δ «'Ελεύθερος Κόσμος» (24/2) καταφέρεται κατά τής Κυβερνήσεως δτι «... έν άνόματι δῆθεν τής έλευθερίας τής τέχνης... έπιτρέπεται καί ή άπό δθόνης ήρωποίησις τῶν έχθρων τής 'Ελλάδος καί τής έλευθερίας».

► 'Η «'Ελευθεροτυπία» (25/2) γράφει δτι «Νεαροί πού παρακολουθοῦσαν ναζιστική ταινία ξέσπασαν πολλές φορές σέ χειροκροτήματα καί πολλές φορές ζητωκραύγασαν «Χάϊλ Χίτλερ». Δέν δικαιολογοῦμε τό γεγονός, άλλά τό έρμηνεύουμε: Ποιός πήρε άπά τά παιδιά άπό τό χέρι νά τούς δείξει τούς άνθρωπολακκους τοῦ Μπούγχερβαλντ καί τούς φούρνους τοῦ 'Αουσβίτς; Ποιός τούς μίλησε ποτέ γιά τή φρίκη τοῦ Νταχάου καί τήν κόλαση τῶν Στάλλανγκ; Τό σχολεῖο; Τό ραδιόφωνο; Τό βιβλίο τους; Κανείς!».

► Έπίσης τά «Πολιτικά Θέματα» (25/2), μέ άφορμή τίς ίδιες έκδηλώσεις, γράφουν «'Οχι! Δέν έχουμε τό δικαίωμα νά λησμονοῦμε!».

1. ΠΕΡΙ ΕΒΡΑΙΩΝ

‘Η Κοινότης Λαρίσης γιά τήν ἑθελοντική αίμοδοσία

‘Η Ἰσραηλιτική Κοινότης Λαρίσης, ἀνταποκρινομένη στήν πρωτοβουλία τῆς τοπικῆς ἐφημερίδος «Ἐλευθερία», καθιέρωσε τιμητικό ἑπαθλού ἀπό δρχ. 5.000 γιά τήν ἐνίσχυση τῆς ἑθελοντικῆς αίμοδοσίας.

Σέ σχετικό ἔγγραφο πρός τήν διεύθυνσι τῆς ἐφημερίδος πού ὑπογράφουν δι πρόεδρος καί γεν. γραμματεύς τῆς Κοινότητος κ.κ. Ἐ. Μωϋσῆς καί Μ. Λεβῆς ἀναφέρεται:

«Μέ πολλή ἰκανοποίηση καί συγκίνηση παρακο-

λουθοῦμε τήν καινούργια ὥραία πρωτοβουλία σας γιά τήν καθιέρωση ἑτησίου χρηματικοῦ ἐπάθλου, πού θά ἀπονέμεται στούς ἑθελοντές αίμοδότες μέ βάση τίς προϋποθέσεις πού καθορίσατε.

Ἐπιθυμοῦμε νά σᾶς ἀπευθύνουμε τά θερμά συγχαρητήρια τῆς Κοινότητός μας γιά ἀκόμα μιά φορά.

“Οπως ἀντιλαμβάνεσθε, ἡ εύαισθησία τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Λαρίσης γιά ἔργα κοινωνικῆς εὐποίίας, δέν θά μποροῦσε νά μήν ἐκδηλωθῇ καί στήν περίπτωση αύτή. Ἡδη σᾶς γνωρίζουμε εύχαριστως δτι γιά τόν iερό αύτό σκοπό ἡ Κοινότης μας καθιερώνει καί αύτή ἔνα ἑτήσιο ἑπαθλού 5.000 δρχ».

«Ἀπογευματινή»

Σέ ἀνταπόκρισι ἀπό τό Παρίσι - Βρυξέλλες τῆς Μ. Ρεζάν, γιά τόν Μ. Θεοδωράκη, γράφει δτι «τό καμαρίνι πήζει ἀπό σημειώματα καί λουλούδια Ἐβραίων. «Γλυτώσαμε ἀπό τό “Αουσβίτς σ’ εύχαριστοῦμε γιά τό κορίτσι τοῦ Μπέλσεν» ἡ «Βοηθῆστε τόν ἀγῶνα γιά τήν ἐλευθερία τῶν Ἐβραίων τῆς Σοβ. Ἐνώσεως», τοῦ γράφουν (21/2).

2. ΠΕΡΙ ΙΣΡΑΗΛ

‘Η ἀναγνώρισις τοῦ Ἰσραήλ ἀπ’ τήν Ἑλλάδα...

Σέ χρονογράφημά της ἡ κ. Ἐλένη Βλάχου, στήν «Καθημερινή» (16/32), ἀναφέρεται στή δημιουργία, πρίν ἀπό 30 χρόνια, τοῦ Κράτους τοῦ Ἰσραήλ. Μέ τήν εύκαιρία αύτή θίγει τό θέμα δτι στήν Ἑλλάδα «ὕστερα ἀπό τριάντα χρόνια, δέν τό ἔχουμε ἀναγνωρίσει ἀκόμη!». Καί συνεχίζει: «Καμμιά φορά, ἔτσι ἀδριστα, καταλογίζουμε στόν ἑαυτό μας, διπλωματική ἀνικανότητα. Ἀν δμως θέλουμε νά τό ἀποδείξουμε, ἡ λέξη «Ἰσραήλ» φθάνει. Φοβηθήκαμε, λένε μήπως θίξουμε τά Ἀραβικά κράτη. Τήν Αἴγυπτο. Μήπως θέσουμε σέ κίνδυνο τούς “Ἐλληνες πού ζοῦνε σ’ αύτά τά μέρη. Σάν νά είχε ἡ δική μας ἀναγνώριση μιά σημασία πού δέν είχε δλων τῶν ἄλλων κρατῶν. Δέν ἀναγνωρίσαμε ἀμέσως, καί ὕστερα δέν βρίσκαμε καλή εύκαιρία, λένε ἐπίσης. Στό τέλος - τέλος τί σημασία ἔχει, λέμε ἀκόμη. Οι σχέσεις μας είναι καλές, τό θέμα είναι τελείως τυπικό...»

“Ολα τά λέμε, ἔκτος τοῦ δτι ἡταν καί είναι μιά ἀπαράδεκτη, παράλογη διπλωματική γκάφα. Καί ἀν τήν θυμήθηκα τώρα, καί ἀν ξανάφερα στήν ἐπικαιρότητα τόσες παλιές ἀναμνήσεις, είναι γιατί τώρα, πλησιάζει μιά μοναδική εύκαιρία.

“Ἐχει ἡδη δρισθεῖ ἡ 11η Μαΐου τοῦ 1978 σάν ἡ πρώτη μεγάλη ἡμέρα τοῦ κράτους τοῦ Ἰσραήλ. Θά γιορτάσει ἡ χώρα ἀκριβῶς τά τριάντα χρόνια ζωῆς καί ἀνεξαρτησίας. Θά συγκεντρώσει τήν προσοχή τοῦ κόσμου, θά εἰσπράξει τά συγχαρητήρια τῶν φίλων κρατῶν.

Δέν είναι βέβαια σπουδαῖο δῶρο πού μποροῦμε νά προσφέρουμε, μέ τό νά τακτοποιήσουμε τίς διπλωματικές μας σχέσεις. Ἀλλά ἀν τό κάνουμε ἀπλά, είλικρινά, χωρίς νά δίνουμε στήν δική μας προσφορά ὑπερβολική σημασία, τότε θά λείψει αύτή ἡ μακρόχρονη παρεξήγηση.

Καί, δσο γιά τά Ἀραβικά κράτη, ἀμφιβάλλω πολύ, δτι θά θυμώσουν. Μᾶλλον οὔτε θά τό ἀντιληφθοῦν».

*

“Ἀραβες καί Παλαιστίνιοι

Σέ ἐπιστολή του στήν «Ἐστία» (20/1) δ κ. Ἰάκ. Μ. Φρίζης γράφει τά παρακάτω: «Πολλά ἔγραφησαν διά τό θέμα τῶν Παλαιστινίων, διά τά δίκαια των, διά τούς ἀγῶνας των, διά τό δτι κρατοῦν τό κλειδί τῆς είρήνης είς τόν χῶρον τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Πολλοί, οι περισσότεροι, κατηγοροῦν τό Ἰσραήλ διότι ἀντιδρᾷ είς τήν ὕδρυσιν ἐνός Παλαιστινιακοῦ κράτους είς τά ἐδάφη πού κατέχει καί γίνεται, οὔτω, ἀφορμή νά κινδυνεύῃ ἡ είρήνη είς τήν πολυτάραχον αύτήν περιοχήν. Κανείς, δμως, δέν «ἔπιασε» ἡ δέν ήθέλησε νά «πιάση» τό θέμα ἀπό τήν ἀρχήν του, ἀπό τήν ρίζαν του.

Ἐύρισκόμεθα είς τό 1947. Ὁ Ο.Η.Ε. ἀποφασίζει τήν ὕδρυσιν δύο κρατῶν, ἐνός Ἐβραϊκοῦ καί ἐνός Ἀραβικοῦ, είς τά ἐδάφη πού κατεῖχεν ἡ Ἀγγλία είς τήν Παλαιστίνην, κατόπιν ἐντολῆς τῆς παλαιᾶς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν. Οι Ἐβραῖοι δέχονται τό μικρόν τεμάχιον γῆς πού τούς ἔδωσαν καί πού νομικῶς, ιστορικῶς καί ήθικῶς τό ἐδικαιοῦντο καί ἀνακηρύσσουν, τήν 14ην Μαΐου 1948, τό κράτος των. Οι Ἀραβες δμως — δλοι οι Ἀραβες τότε — δέν ἔδέχθησαν τήν λύσιν αύτήν: Οὔτε τό Ἀραβικόν κράτος ἥθελαν, οὔτε τό Ἐβραϊκόν. Ἡ περιοχή τοῦ Ἀραβικοῦ κράτους ἥτο μέρος ἀπό τήν Αἴγυπτον, τήν Ἰορδανίαν καί τήν Συρίαν τοῦ 1948. “Ολοι μαζί τότε, ώς είς ἀνθρωπος, πάνοπλοι, ἔπεσαν νά κατασπάραξουν τό μικροσκοπικόν Ἰσραήλ. Τά γεγονότα είναι γνωστά: Άι νίκαι τοῦ Ἰσραήλ ἐπί τῶν Ἀράβων καί ἡ διαιώνισης μιᾶς καταστάσεως, μεταξύ πολέμου καί είρήνης. “Ἐνα δμως πρᾶγμα δέν ἔδιάβασα πουθενά. “Ἄν οι Ἀραβες τότε, τῷ 1948, ἔδέχοντο τήν δημιουργίαν δύο κρατῶν, τοῦ Ἐβραϊκοῦ καί τοῦ Ἀραβικοῦ, θά ὑπῆρχαν πόλεμοι; Θά ὑπῆρχε θέμα Παλαιστινίων; Ἀσφαλῶς δχι!».

·Η ύποθεσις τῶν πορτοκαλιῶν

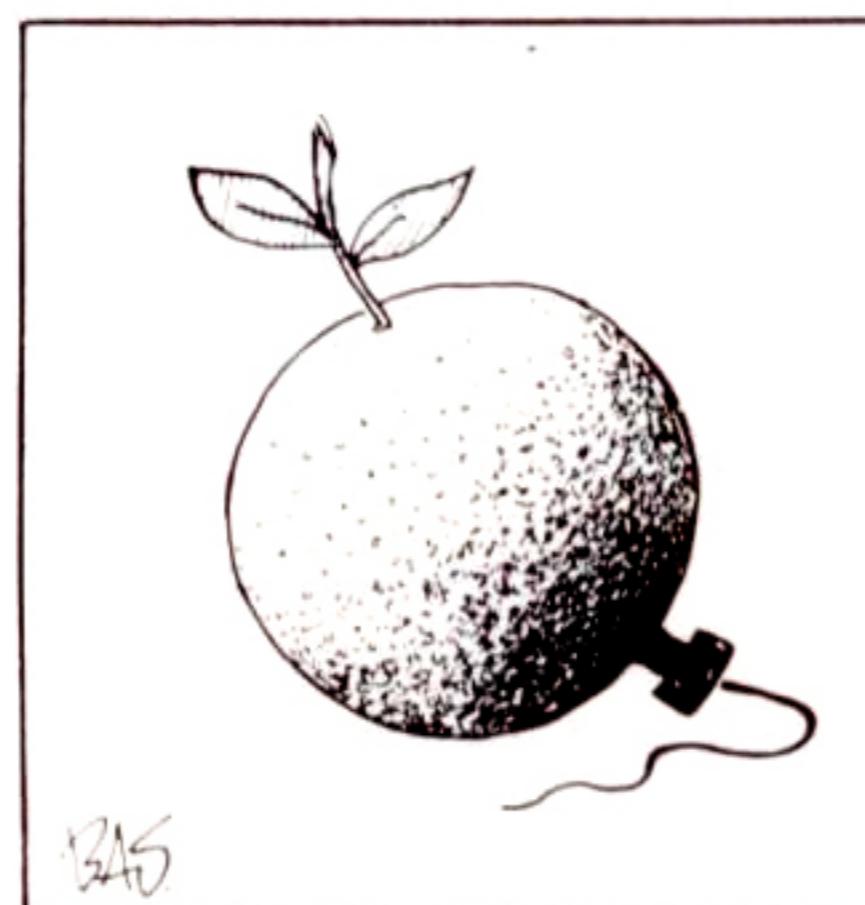
Τό θέμα τῆς ύπο τῶν Παλαιστινίων διοχετεύσεως δηλητηρίου ύδραργύρου στά έξαγόμενα ἀπό τό Ισραήλ πορτοκάλια προκάλεσε, ἐκτός τῆς εἰδησεογραφικῆς παρουσιάσεως του, καὶ μερικά σχόλια στόν ἀθηναϊκό τύπο.

► Η «Ἐστία» (3/2), μέ τίτλο «Εἰδεχθές ἔγκλημα», ἔγραψε: «Θά πρέπει ἡ εἰδεχθής αὐτή ἔγκληματική πράξις νά στιγματισθῇ ἀπό τήν διεθνή ἀμφικτυονίαν καὶ τήν παγκόσμιον συνείδησιν γενικῶς. Διότι ὅταν τό δόφειλό μενον εἰς τήν θανάσιμον ἀναμέτρησιν τῶν Παλαιστινίων πρός τό Ισραήλ μῆσος μεταφέρεται εἰς ἐπίπεδον τοιούτων κακουργημάτων, χάνει αὐτομάτως τήν Iερότητά της κάθε πολιτική διεκδίκησις. Ἀρετήν καὶ τόλμην χρειάζεται κάθε λαός καὶ κάθε ἀνθρώπος, διά νά ὑπεραμυνθῇ ἡ κατακτήση τήν ἐλευθερίαν του. Βεβαίως, δημως, τό νά διακυβεύεται ἡ ζωή χιλιάδων ἀνθρώπων μέ τοιαῦτα ἀνέντιμα μέσα, ἀποτελεῖ κραυγαλέαν ἀντίθεσιν πρός τά εύγενη Ἰδανικά πού κατευθύνουν τήν δρμήν πρός τήν ἐλευθερίαν.

Δί' αύτο καὶ δφείλει ἡ ύπεύθυνος ἡγεσία τῶν Παλαιστινίων νά ἐκκαθαρίσῃ τήν θέσιν της, ἀποδοκιμάζουσα καὶ καταδικάζουσα τό ἔγκλημα αὐτό, ὥστε νά μή ἀπολέσῃ τήν θετικήν ἀνταπόκρισιν, τήν δποίαν συναντᾶ μεταξύ τής διεθνούς κοινῆς γνώμης δ ἀγών τῶν προσφύγων αὐτῶν τής Παλαιστινιακῆς γῆς πρός ἔθνικήν ἀποκατάστασιν!».

► Η «Βραδυνή» (7/2) δημοσίευσε ἐπίκαιρους χιουμοριστικούς στίχους, πού ἀρχίζουν ώς ἔξης:

«Μουρμουρίζει δλος δ κόσμος γιά τοῦ κόσμου μας τά χάλια.

Μέχρι δηλητήριο βάλαν στοῦ Ισραήλ τά πορτοκάλια».

*

·Ιστορία χιλιετιῶν πίσω ἀπό τήν συνάντησι Σαντάτ - Μπεγκίν

·Η προσπάθεια ἔξευρέσεως λύσεως στίς σχέσεις Ισραήλ καὶ Ἀράβων ἔχει ἀποτελέσει εύκαιρία γιά νά δημοσιευθοῦν πολλά κείμενα δχι μόνο γιά τίς σύγχρονες ἐπαφές μεταξύ αὐτῶν τῶν λαῶν ἀλλά καὶ γιά ἔκεινες τής Ἀρχαιότητος.

► Τό περιοδικό «Ιστορία» σέ ἄρθρο του, μέ τίτλο «Οι Ἐβραῖοι καὶ οἱ Αλγύππιοι ὑπῆρξαν ἀλλοτε σύμμαχοι», κάνει μιά πολύ ἐνδιαφέρουσα ιστορική ἀνασκόπησι καὶ καταλήγει: «Σήμερα τό Ισραήλ ζῆ μία ἀπό τίς πιό ἔνδοξες σελίδες τής ιστορίας του. Ἐχει πίσω του ἀπέραντα πλούτη καὶ μπορεῖ νά ὑπολογίζη σέ ἀλλα 20 ἑκ. Ἐβραίων τής Διασπορᾶς 20 ἑκ. δυνητικῶν Ισραηλινῶν πολιτῶν ὅπως ἀπό τό 1954 ἔχει καθορίσει τό Σύνταγμα. Κάθε Ἐβραῖος ἔχει τό δικαίωμα νά μεταναστεύσῃ στό Ισραήλ, νά γίνη πολίτης του. Σέ περίπτωσι κινδύνου ἐκατομμύρια Ἐβραίων σκορπισμένων σέ δλο τόν κόσμο, δέν θά δίσταζαν νά τρέξουν σέ βοήθεια τῶν ἀδελφῶν τους, πού σήμερα εἶναι περισσότεροι ἀπό δύο ἐκατομμύρια καὶ στριμώχνονται (δίπλα σέ ἔνα ἐκατομμύριο καὶ πλέον Ἀραβες καὶ Χριστιανούς) σέ ἔνα ἔδαφος, ἀποτελούμενο κατά μέγα μέρος ἀπό ἔρημο, μέ ἔκταση μόλις εἴκοσι τετραγωνικῶν χιλιομέτρων». (Φεβρουάριος 1978).

► Τό «Ἐμπρός» (10/2), παρουσιάζοντας τό πορτραΐτο τοῦ «ύπερήφανου Ἐβραίου» M. Μπεγκίν, γράφει ὅτι ἡ ἀνοδος - σταδιοδρομία του εἶναι ἔνα «θυελλῶδες χαρακτηριστικό κεφάλαιο τής ιστορίας τοῦ 20ου αἰώνος».

·Αθηναϊκός Τύπος

·Υπό τήν αἰγίδα τοῦ ἐλληνικοῦ ὑπουργείου ἔξωτερικῶν τό πανεπιστήμιο τῶν Ἡνωμένων Ἐθνῶν πραγματοποιεῖ στήν Ἀθήνα (2 - 3 Μαρτίου) διεθνές συμβουλευτικό συνέδριο μέ θέματα γύρω ἀπό τά σύγχρονα προβλήματα τής Ἀνθρωπότητος. Στό συνέδριο μετέχουν 60 ἐμπειρογνώμονες ἀπό τήν Ἑλλάδα, Ισραήλ, Γιουγκοσλαβία Κύπρο καὶ Μάλτα (3/2).

·Αθλητικός Τύπος

Λόγω τῆς ἀπεργίας τῶν Ισραηλινῶν διαιτητῶν ποδοσφαίρου ἐκλήθησαν στό Τέλ - Ἀβίβ ἔξι Ἐλληνες διαιτητές πού διηγύθυναν ἀγῶνες τοῦ Ισραηλινοῦ πρωταθλήματος (4/2).

·Αθηναϊκός Τύπος

·Ο παγκόσμιος ἐβραϊκός πληθυσμός αύξηθηκε κατά 115.000 τό 1977 γιά νά φθαση τά 14.259.525 ἀτομα, ἀνακοίνωσε ἡ ἀμερικανοεβραϊκή ἐπιτροπή.

Οι Ἡνωμένες Πολιτεῖες μέ 5.775.935 Ἐβραίους ἔξακολουθοῦν νά εἶναι ἡ χώρα μέ τόν μεγαλύτερο ἐβραϊκό πληθυσμό. Τό Ισραήλ ἔχει ἐβραϊκό πληθυσμό 3.059.000 κατοίκων. Στίς Ἡνωμένες Πολιτεῖες, ἡ περιοχή τής μείζονος Νέας Ὑόρκης συγκεντρώνει τόν μέγιστο ἀριθμό Ἐβραίων 1.998.000. Ἐκτός τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ τοῦ Ισραήλ, στίς χώρες μέ τούς μεγαλύτερους ἐβραϊκούς πληθυσμούς περιλαμβάνονται ἡ Σοβιετική Ἐνωση, μέ 2.678.000, ἡ Γαλλία, μέ 650.000, ἡ Βρεταννία, μέ 410.000, δ Καναδάς μέ 305.000 καὶ ἡ Ἀργεντινή, μέ 300.000.

Π. Κ. ΕΝΕΠΕΚΙΔΗ:

Οι διωγμοί τῶν Ἐβραίων ἐν Ἑλλάδι 1941 – 1944

‘Ο διεθνοῦς κύρους ιστοριοδίφης Καθηγητής κ. Π. Κ. Ένεπεκίδης, στό βιβλίο του μέ τόν παραπάνω τίτλο (‘Αθῆναι Παπαζήσης, 1969), έξετάζει τούς διωγμούς τῶν Ἐβραίων στήν Ἑλλάδα, μέ βάση τά μυστικά ἀρχεῖα τῶν Ἡε-Ἐε, πού δέν ἦταν δυστυχῶς γνωστά οὔτε στή δίκη τῆς Νυρεμβέργης, οὔτε στή δίκη τοῦ δημίου τῆς Θεσσαλονίκης Μέρτεν στήν Ἀθήνα.

Δέν ἀναδημοσιεύουμε τά πολλαπλά-φρικώδη στό περιεχόμενο στοιχεῖα πού ἀναφέρει δ. κ. Ένεπεκίδης. Περιοριζόμαστε μόνο νά μεταφέρουμε μερικές σαφεῖς καί πολύτιμες ἀπόψεις του:

«Τί συνέβη λοιπόν μέ τούς Ἐβραίους συμπολίτας μας κατά τήν Κατοχήν; Αύτό τό πένθιμον χρονικόν είναι τό θέμα μας. Τά γενικά τά γνωρίζομεν, αι λεπτομέρειαι περιμένουν μερικάς διευκρινίσεις. Θά μᾶς τάς παράσχουν τά νέα ἔγγραφα. Δέν είναι καί αὐτά πλήρη, διότι δέν ἦτο δυνατόν νά ἐπιζήσουν δλα τά τεκμήρια μιᾶς τόσον ἐσκεμμένης ἔξοντώσεως. Οι ἐντολοδόχοι τοῦ θανάτου κατέστρεψαν ἐγκαίρως τά περισσότερα ἔγγραφα. Ἄλλα ή γραφειοκρατία ἐπιζῆ, ως γνωστόν, ἀκόμη καί τῶν ἐντολοδόχων τοῦ θανάτου. Χάρις είς αὐτήν καί τάς ἀπιθάνους διακλαδώσεις τῆς ἐσώθησαν ὡρισμένοι φάκελλοι πού ἀφοροῦν τήν ἔξοντωσιν τῶν Ἐβραίων τῆς Ἑλλάδος. Οι φάκελλοι αύτοί μέ τά πρωτότυπα τῶν ἔγγραφων μετεφέρθησαν, δπως δλα τά ἀποθέματα τῶν γερμανικῶν Ἀρχείων, είς τήν Ἀμερικήν, τήν Ἀγγλίαν καί τήν Ρωσσίαν. “Οταν ἔγινεν ἡ δίκη τῆς Νυρεμβέργης δέν φαίνεται οι φάκελλοι πού ἔχω ἐμπρός μου νά ἔχρησιμοποιήθησαν. Διότι είς πολλάς περιπτώσεις ἡ κατάθεσις τοῦ διαβοήτου Βισλιτσένου θά ἀπεδεικνύετο ώς μία πολύ ἐπιτηδεία ψευδολογία. Δέν ἔχρησιμοποιήθησαν οι φάκελλοι πού ἔχω ἐμπρός μου καί είς τήν δίκην τῶν Ἀθηνῶν. Διότι καί δόκτωρ Μέρτεν θά ἦτο προσεκτικώτερος είς τάς διατυπώσεις του, ἐάν τά σχετικά ἔγγραφα θά είχαν γίνει γνωστά. ‘Ο σκοπός μας δέν είναι νά ἀναθεωρήσωμεν οὔτε τήν πρώτην δίκην οὔτε τήν ἄλλην. ‘Ο σκοπός μας είναι νά διευκρινίσωμεν τά σκοτεινά σημεῖα καί νά συμπληρώσωμεν τά κενά τῆς ιστορικῆς τοιχογραφίας μέ τό τραγικόν θέμα. Οι τότε ἀγνωστοί φάκελλοι ἐπεστράφησαν ἐσχάτως είς τήν Γερμανίαν ἀπό τάς Ἡνωμένας Πολιτείας. ‘Αφοροῦν καί αὐτοί μίαν περίοδον τῆς Ἑλληνικῆς Ιστορίας. ‘Ελληνες πολῖται, Ἑλληνικά δόματα, Ἑλληνικά πόλεις καί χωρία συνδέονται είς τά ξένα αὐτά ἔγγραφα μέ μίαν ἀληθινήν τραγωδίαν, πού είναι ἀπλῶς ἔνα ἀπόσπασμα τῆς γενικωτέρας τραγωδίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ κατά τήν Κατοχήν. ‘Ανοίγομεν καί πάλιν μίαν αὐλαίαν ἐνδός ιστορικοῦ δράματος. Τό κείμενον τῆς τραγωδίας ἔχει γραφῆ είς ξένην γλῶσσαν, ἀλλά τό δράμα είναι Ἑλληνικόν. Θά προσπαθήσωμεν νά γίνωμεν διερμηνεῖς του, χωρίς μνησικακίαν διά τούς ξένους καί χωρίς φόβον ἡ πάθος πρός τούς ἐντοπίους πρωταγωνιστάς του. Τελικῶς τό ὑγιές αἰσθητήριον τοῦ λαοῦ θά κρίνη τί δέν πρέπει νά λησμονήσωμεν. Διότι ὑπάρχουν καί ἀρκετά τά δρόπια δέν πρέπει νά λησμονήθοῦν».

* * *

‘Ο Λευκός Πύργος (1798).

ΤΙΜΩΡΙΑ, ΑΛΛΑ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ

Τό βιβλίο τοῦ Μισέλ Μπόρβιτς, «Γραφτά τῶν μελλοθανάτων ἀπό τή Ναζιστική Κατοχή» (‘Αθῆνα: Μπουκουμάνης, 1977) περιέχει, δπως φαίνεται κι’ ἀπό τόν τίτλο του, γραπτά ἐκείνων πού ἀντιστάθηκαν καί ἐκείνων πού μαρτύρησαν, καταδικασμένοι σέ Θάνατο ἀπό τό Γερμανό κατακτητή, ἀνάμεσα στά 1939 – 1945.

Τά γραπτά αύτά μηνύματα προορίζονται, δπως λέει δ ποιητής, «γιά τούς Ἀνθρώπους, ἀδέλφια, πού θά ρθετε μετά ἀπό μᾶς...». Στόν ἐπίλογο τῆς παρουσίασεως αύτῶν τῶν μηνυμάτων δ Μπόρβιτς σημειώνει:

«Στή βάση τῶν μηνυμάτων πού προορίζονται γιά δσους θά ἐπιζήσουν, βρίσκεται ἡ ἐπιθυμία νά τούς μεταδώσουν δλη τήν ἀλήθεια. Τά γεγονότα καταγράφονται γιά νά μήν ξεχαστοῦν καί νά μήν πᾶνe χαμένες οι ἐμπειρίες τῶν θυμάτων τῆς ναζιστικῆς κατοχῆς.

Σκοπός τους δέν είναι νά συμβάλουν σέ μιά θεωρητική μόνο γνώση τῶν δσων συμβαίνουν. ‘Ισα ίσα, μέσα ἀπό τά γραφτά τους ἀντηχεῖ ἡ κραυγή πού καλεῖ στή δράση: νά τιμωρηθοῦν οι ἔνοχοι καί νά κλείσει δ δρόμος γιά τήν ἐπανάληψη παρόμοιων ἐγκλημάτων. ‘Η ἀποκάλυψη τῶν ἀμεσων ἐγκληματιῶν καί τῶν συνεργατῶν τους ἔξυπηρετοῦσε τόν πρῶτο στόχο. ‘Η ἔκθεση τῶν ίδιων τῶν ἐγκλημάτων, τῆς ἔκτασης, τῆς ἀνάπτυξης, τῆς τεχνικῆς τους κλπ., διευκόλυνε τήν ἐπίτευξη τοῦ δεύτερου στόχου.

Παρόλο πού ή λέξη ἐκδίκηση ἐμφανίζεται πολύ συχνά, δέν πρόκειται καθόλου γιά μιά ἀπλή ἐκδίκηση. Στή βάση τοῦ αίτήματος αύτοῦ, πού ἐπαναλαμβάνεται χίλιες φορές, βρίσκεται ἡ ἐμπιστοσύνη στή δικαιοσύνη τῆς ιστορίας. ‘Η ή φλογερή ἐπιθυμία ν’ ἀποδοθεῖ ἡ δικαιοσύνη αύτή δ, τι κι ἀν γίνει. Είναι τό τελευταῖο δχυρό πού ύψωνουν ἐνάντια στόν παραλογισμό τῆς ὑπαρξης. Παράλληλα, ή ἀπαίτηση αύτή είναι ἀναπόσπαστη ἀπό τή σκέψη πού ζητοῦσε ἔνα καλύτερο μέλλον γιά τόν κόσμο. Οι κατάδικοι δέ μποροῦσαν νά διανοθοῦν πώς ἦταν δυνατή μιά ήθική ἀλλαγή, χωρίς οι ἔνοχοι τῶν ἐγκλημάτων νά ἔχουν στιγματιστεῖ καί τιμωρηθεῖ».

* * *

«ΑΡΕΤΗΝ ΚΑΙ ΤΟΛΜΗΝ»

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ Η ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΛΑΟΥ ΔΙΑΜΑΡΤΥΡΟΝΤΑΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΔΙΩΓΜΟΥΣ

**Μνημεῖον Θάρρους, ἔθνικῆς ὑπερηφανείας,
σεβασμοῦ στά ἀνθρώπινα ἴδεωδη, Ἑλληνικῆς
ψυχῆς εἶναι τό ἔγγραφο πού ἀπηύθυνε δι μακα-
ριστός Ἀρχεπίσκοπος Δαμασκηνός στόν τότε
Πρωθυπουργό τῆς χώρας Κ. Λογοθετόπουλο.**

Τό μνημεῖον αὐτό κείμενο, μοναδικό στά
χρονικά δλοκλήρου τῆς κατεχομένης Εύρωπης,
ὑπέγραψαν σάν ἐκπρόσωποι, τοῦ φιμωμένου
Ἐλληνικοῦ Λαοῦ, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν κυριωτέ-
ρων πνευματικῶν Ιδρυμάτων, σωματείων καί
δργανισμῶν τῆς χώρας. Χρειαζόταν «άρετήν
καί τόλμην» γιά νά ύπογράψῃ κανείς ἐκείνη τή
σκοτεινή ἐποχή ἔνα τέτοιο θαραλλέο κείμενο:

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 23η Μαρτίου 1943
Πρός τὸν Κύριον
ΚΩΝ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΠΟΥΛΟΝ
Πρόεδρον Κυβερνήσεως
ΕΝΤΑΥΘΑ

Κύριε Πρόεδρε,

‘Ο Ἑλληνικός λαός ἐπληροφορεῖτο κατ’ αὐτάς μετ’ εὐλόγου ἐκπλήξεως καί δύνης δτι αἱ Γερμανικαὶ Ἀρχαὶ κατοχῆς ἥρξαντο ἐφαρμόζουσαι ἐν Θεσσαλονίκη τό μέτρον τῆς βαθμιάς ἐκτοπίσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἔξω τῶν δρίων τῆς χώρας καί δτι αἱ πρῶται δμάδες τῶν ἐκτοπιζομένων εύρισκονται ἥδη καθ’ δδόν πρός τήν Πολωνίαν. ‘Η δέ δύνη αὕτη τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ύπηρξε κατά τοσοῦτον μᾶλλον βαθυτέρα καθ’ δσον:

[1] Κατά τό πνεῦμα τῶν δρων τῆς ἀνακωχῆς πάντες οἱ “Ἐλληνες πολῖται ἔμελον νά τύχουν τῆς αὐτῆς μεταχειρίσεως ὑπό τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς, ἀδιακρίτως φυλῆς καί θρησκεύματος.

[2] Οι “Ἐλληνες Ἰσραηλῖται ού μόνον ἀνεδείχθησαν πολύτιμοι συντελεσταί τῆς οἰκονομικῆς ἐπιδόσεως τῆς χώρας, ἀλλά καί γενικῶς ἐπέδειξαν νομιμοφροσύνην καί πλήρη κατανόησιν τῶν καθηκόντων των ὡς Ἑλλήνων. Οὕτω μετέσχον τῶν κοινῶν θυσιῶν ὑπέρ τῆς Ἑλληνικῆς πατρίδος καί εύρεθησαν εἰς πρώτην γραμμήν τῶν ἀγώνων, τούς δποίους διεξήγαγε τό Ἑλληνικόν “Ἐθνος ἀμυνόμενον τῶν ἀπαραγράπτων ιστορικῶν δικαίων του.

[3] Η νομοταγία τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ἀποκλείει προκαταβολικῶς πᾶσαν αίτιασιν περί ἀναμίξεως του εἰς ἐνεργείας καί πράξεις δυναμένας νά ἀπειλήσουν ἔστω πόρωθεν, τήν ἀσφάλειαν τῶν Στρατιωτικῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς.

[4] Ἐνώπιον τῆς ἔθνικῆς συνειδήσεως τά τέκνα τῆς κοινῆς μητρός Ἑλλάδος ἐμφανίζονται ἀδιαρρήκτως ἡνωμένα καί μέλη ἵστοιμα τοῦ Ἐθνικοῦ Ὀργανισμοῦ ἀσχέτως πάσης διαφορᾶς θρησκευτικῆς ἢ δογματικῆς.

[5] Η Ἄγια ἡμῶν Θρησκεία ούδεμίαν ἀναγνωρίζει διάκρισιν, ὑπεροχήν ἢ μείωσιν ἐρειδωμένην ἐπί τῆς φυλῆς ἢ τῆς θρησκείας, δογματίζουσα δτι ούκ ἔνι ἰουδαϊος ούδε “Ἑλλην (Γαλ. Γ 28), καταδικαζομένης ούτω πάσης τάσεως πρός δημιουργίαν οιασδήποτε διακρίσεως ἢ φυλετικῆς ἢ θρησκευτικῆς διαφορᾶς.

[6] Η κοινότης τῶν τυχῶν ἐν ἡμέραις δδξης καί εἰς περιόδους ἔθνικῶν ἀτυχημάτων ἐσφυρηλάτησεν ἐπί τοῦ ἄκμονος τῆς Ἑλληνικῆς εύψυχίας ἀκαταλύτους δεσμούς μεταξύ πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν, εἰς ολαδήποτε καί ἅν ἀνήκουν φυλήν.

Δέν ἀγνοοῦμεν βεβαίως βαθείαν ἀντίθεσιν μεταξύ τῆς νέας Γερμανίας καί Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου ούδε καί προτιθέμεθα νά γίνωμεν ὑπερασπισταί ἢ ἀπλῶς κριταί τοῦ διεθνοῦς Ἰσραηλιτισμοῦ καί τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης δράσεώς του εἰς τήν σφαῖραν τῶν μεγάλων πολιτικῶν καί οἰκονομικῶν προβλημάτων τοῦ κόσμου. ‘Ημᾶς ἐνδιαφέρει σήμερον ἀποκλειστικῶς καί ἀνησυχεῖ ζωηρῶς ἡ τύχη τῶν 60.000 συμπολιτῶν Ἰσραηλιτῶν, τῶν δποίων ἐγνωρίσαμεν κατά τήν μακράν ἐν δουλείᾳ καί ἐλευθερίᾳ συνδιαβίωσιν καί τῶν αἰσθημάτων τήν εύγενειαν καί τήν φιλάδελφον διάθεσιν καί τῶν ἰδεῶν, τήν προοδευτικότητα καί τήν οἰκονομικήν δραστηριότητα, καί δπερ σπουδαιότερον τήν ἀδιάβλητον φιλοπατρίαν. Τοῦ τελευταίου τούτου μάλιστα μάρτυς ἀψευδής πρόκειται δ μέγας ἀριθμός τῶν θυμάτων, τά δποία οι “Ἐλληνες Ἰσραηλῖται προσήνεγκαν ἀγογγύστως καί ἅνευ δισταγμῶν εἰς τόν βωμόν τοῦ πρός τήν κινδυνεύουσαν κοινήν πατρίδα καθήκοντος.

Κύριε Πρόεδρε,

“Ἔχομεν τήν βεβαιότητα δτι καί ἡ Κυβέρνησις σκέπτεται καί αἰσθάνεται καθ’ δν τρόπον καί πάντες οἱ λοιποί “Ἐλληνες ἐπί τοῦ προκειμένου ζητήματος. Πιστεύομεν ἐπί πλέον δτι θά ἔχετε ἥδη προβῆ εἰς τά ἀναγκαῖα διαβήματα πρός τάς Ἀρχάς Κατοχῆς διά τήν ἀναστολήν τοῦ δυνητοῦ καί ἀσκόπου μέτρου τῆς ἐκτοπίσεως τοῦ ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλιτικοῦ στοιχείου.

‘Ἐλπίζομεν μάλιστα, δτι θά ύπεδείξατε πρός

Τό μνημειώδες κείμενον τῆς
έκκλήσεως τοῦ Ἀρχιεπισκόπου
Δαμασκηνοῦ

ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

τούς ίσχυρούς δτι ἡ τοιαύτη σκληρά μεταχείρισις τῶν Ἰσραηλιτῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων κατ' ἀντιαδιαστολήν πρός τούς ἐν Ἑλλάδι Ἰσραηλῖτας ἄλλων ὑπηκοοτήτων, καθιστᾶ μᾶλλον ἔτι ἀδικαιολόγητον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡθικῶς ἀπαράδεκτον τό τεθέν εἰς ἔφαρμογήν μέτρον. Ἐάν δέ τυχόν προβάλλωνται λόγοι ἀσφαλείας πρός δικαιολόγησιν αὐτοῦ, φρονοῦμεν δτι θά ἦτο δυνατόν νά προταθοῦν λύσεις καὶ νά ληφθοῦν προληπτικά μέτρα, οἷον δ περιορισμός μόνον τοῦ ἐν δράσει ἄρρενος πληθυσμοῦ (παρεκτός γερόντων καὶ παιδίων) εἰς ὥρισμένον μέρος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπικρατείας ὑπό τήν ἐπιτήρησιν τῶν Ἀρχῶν Κατοχῆς εἰς τρόπον, ὥστε καὶ ἡ ἀσφάλεια τούτων νά κατοχυρωθῇ ἔστω καὶ κατά κινδύνου ὑποθετικοῦ καὶ ἡ τάξις τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν νά ἀποφύγῃ τά δεινά ἐπακόλουθα τῆς δι' ἡς ἀπειλεῖται ἐκτοπίσεως. Ὡς ἐκ περισσοῦ σημειοῦμεν δτι εἰς τό ἀνωτέρω μέτρον δ ὑπόλοιπος Ἑλληνικός λαός θά ἦτο διατεθειμένος ἐάν ἥθελε ζητηθῆ νά προσθέση ἀνενδοιάστως δλόκληρον τήν ἔγγυήσιν αὐτοῦ ὑπέρ τῶν χειμαζομένων ἀδελφῶν αὐτοῦ.

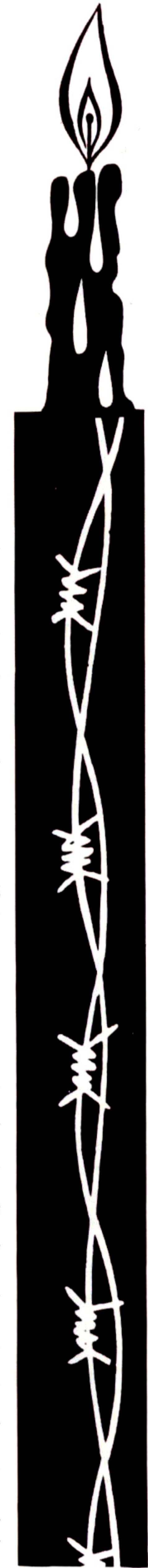
Εὔχόμεθα δπως αἱ Ἀρχαί Κατοχῆς ἀντιληφθοῦν ἔγκαιρως τό ἄσκοπον τῆς διώξεως εἰδικῶς τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν, οἵτινες καταλέγονται μεταξύ τῶν είρηνικωτέρων καὶ παραγγικωτέρων στελεχῶν τοῦ τόπου.

Ἐάν δμως παρ' ἐλπίδα ἥθελον ἐμμείνει ἀμετάπιστως εἰς τήν πολιτικήν τῆς ἐκτοπίσεως αὐτῶν, φρονοῦμεν δτι ἡ Κυβέρνησις, ὡς φορεύς τῆς ἀπομενούσης πολιτικῆς ἔξουσίας ἐν τῷ τόπῳ θά ἔδει νά λάβῃ θέσιν σαφῆ ἔναντι τῶν συντελουμένων, ἀφίνουσα εἰς τούς ἔνους δλόκληρον τήν εύθύνην τῆς διαπραττομένης προδήλου ἀδικίας. Διότι νομίζομεν δτι ούδεις δικαιοῦται νά λησμονῇ δτι πᾶσαι αἱ πράξεις τῆς δυσχεροῦς ταύτης περιόδου ἀκόμη καὶ δσαι κείνται ἔξω τῆς θελήσεως καὶ τῆς δυνάμεως ἡμῶν θά ἐρευνηθοῦν μίαν ἡμέραν ἀπό τό "Ἐθνος, διά τόν προσήκοντα ιστορικόν καταλογισμόν. Κατά δέ τήν στιγμήν τῆς κρίσεως θά βαρύνη μεγάλως εἰς τήν συνείδησιν τοῦ "Ἐθνους ἡ πλευρά τῶν ἡθικῶν εύθυνῶν, τάς δποίας οἱ ἄρχοντες ἐπωμίζονται καὶ δι' αὐτάς ἔτι τάς πράξεις τῶν ίσχυρῶν ἐφ' δσον παρέλειψαν νά ἐκδηλώσουν διά χειρονομίας ὑψηλόφρονος καὶ γενναίας τήν κατά πάντα εύλογον δυσφορίαν καὶ τήν δμόθυμον διαμαρτυρίαν τοῦ "Ἐθνους δι' ἐνεργείας θιγούσας καιρίως τήν ἐθνικήν ἐνότητα καὶ φιλοτιμίαν ως ἡ ἀρξαμένη

ἐκτόπισις τῶν Ἑλλήνων Ἰσραηλιτῶν.

Μετά τιμῆς
·Ο Ἀρχιεπίσκοπος
·Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος
ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ

- Ο Πρόεδρος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Σ. Δοντᾶς
- Ο Πρύτανις τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Ἐρ. Σκάσσης
- Ο Πρύτανις τοῦ Πολυτεχνείου . Ἰ. Θεοφιλόπουλος
- Ο Πρύτανις τῆς Α.Σ.Ο.Ε.Ε. Α. Νέζος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Ἀττικῆς Μ. Καρζῆς
- Ο Πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου Ἀττικῆς Π. Ἀναστασόπουλος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Συμβ/κοῦ Συλ. Ἐφετ. Ἀθηνῶν καὶ Αιγαίου Κ. Ἀντωνόπουλος
- Ο Πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Συντακτῶν Η.Ε.Α. Γ. Καρατζᾶς
- Ο Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Ἑλλήν. Συγγραφ. Θ. Συνοδίνος
- Ο Πρόεδρος τῆς Ἐταιρείας Ἑλλήνων Λογοτεχνῶν Μ. Ἀργυρόπουλος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἐμπορ. Ἐπιμελητηρίου Πειραιῶς Δ. Πετρουλάκος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἑλλάδος Α. Καρρᾶς
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἐπαγγελματικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν Σ. Χαλκιαδάκης
- Ο Πρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήνων Χημικῶν Κ. Νεύρος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Φαρμακευτικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν Α. Τσιτσώνης
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ὁδοντιατρικοῦ Συλλόγου Ἰ. Καρεκλῆς
- Ο Πρόεδρος τοῦ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθην. Κ. Παπαδογιάννης
- Ο Πρόεδρος τοῦ Φαρμακευτικοῦ Συλλόγου Πειραιῶς Μ. Καλατζάκος
- Ο Πρόεδρος τῶν Ἑλλήνων Ἡθοποιῶν Θ. Μορίδης
- Ο Πρόεδρος τοῦ Πανελλήνιου Φαρμακευτικοῦ Συλλ. Α. Ραραμερτζάνης
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Πειραιῶς Δ. Μαντούβαλος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἐμπορικοῦ Συλλόγου Ἀθηνῶν Δ. Βασιλόπουλος
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἐμπορ. Βιομ. Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν Α. Πουλόπουλος
- Ο Ἀντιπρόεδρος τῆς Ἐνώσεως Ἑλλήν. Θεατρ. καὶ Μουσ.- Κριτικῶν Ν. Ροδᾶς
- Ο Πρόεδρος τοῦ Ἰατρικοῦ Συλλόγου Καλλιθέας Μ. Ρημαντώνης
- Ο Γεν. Γραμματεύς τοῦ Πανελ. Ὁδοντιατρικοῦ Συλλ. Κ. Ἀποστόλου
- Ο Πρόεδρος τοῦ Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων Ι. Τερζάκης
- Ο Γεν. Διευθυντής τῶν Καταφυγίων Ἐπειγούσης Περιθάλψεως Θ. Σπεράντζας
- Ο Γεν. Διευθυντής τοῦ Ἰδρύματος Κοινων. Ἀσφαλ. Χ. Ἀγαλλόπουλος
- Υ.Γ. Παρεμφερής ἐπιστολή ἐστάλη καὶ εἰς τόν τότε πληρεξούσιον τοῦ Ράιχ διά τήν Ἑλλάδα κ. Ἀλτεμπουργκ.

ΠΛΑΪ ΣΤΟΝ ΠΟΝΟ Η ΑΠΟΦΑΣΗ

Μέ τόν παραπάνω τίτλο ή έφημερίδα «Ισραηλιτικόν Βῆμα» (Θ/νίκη, 29 Μαρτίου 1946) έγραψε τό παρακάτω κύριο όρθρο. Τό όρθρο αύτό, πού ήταν χαρακτηριστικό κι' έπιγραμματικό γιά τήν έποχή του, άναδημοσιεύεται γιατί δέν έχει χάσει σήμερα τίποτα από τή βαρύτητα καί τήν άξια του!

‘Ο πόνος σφίγγει τίς καρδιές μας αύτές τίς μέρες. Είναι άκρη τόσο πρόσφατες οι πληγές μας! Νοιώθουμε τό πνεῦμα τῶν ἀδικοχαμένων ἀδερφῶν μας νά πλανιέται γύρω μας. Τή μορφή τῆς γλυκειᾶς μάνας μέ τό παράπονο στά μάτια πού δέν ἀξιώθηκε νά νοιώσει στό νεκροκρέββατό της τό ἀποχαιρετιστήριο φίλημα τῶν παιδιῶν της. Τό ἀθῶ κι' ἄδωλο προσωπάκι τοῦ μικροῦ μας ἀδελφοῦ πού είναι ἀνήμπορο νά καταλάβει γιά πιό λόγο τό χώρισαν ξαφνικά ἀπ' τά παιχνίδια του, τ' ὅρπαξαν ἀπ' τή ζεστή ἀγκαλιά τῆς μητέρας του γιά νά τό στείλουν μίλια μακριά σ' ἕνα τόπο ἄγριο καί ἀγνωστο κι ἀπό κεῖ στό πιό ἀπάνθρωπο χαμό.

“Ενας δλόκληρος κόσμος περνάει μπροστά στά μάτια μας. “Ενας κόσμος χαρούμενος, ένας κόσμος ἐργατικός καί φιλοπρόδοος, ένας λαός πού ἀνάμεσα στίς χίλιες δοκιμασίες τῶν αἰώνων κατώρθωσε νά διατηρήσει τήν δυτότητά του, τή νειότη του, τήν ζωτάνια του. “Ετσι τόν εἴδαμε ἀκόμη τίς τελευταῖες μέρες πού ἔμεινε στή πόλη μας, ὅταν οι προαισθήσεις γιά τό κακό πού τόν περίμενε ἔριχναν τή πρώτη σκιά στό μέτωπο του. Οι δολοφόνοι παρεσκεύαζαν ἐπιστημονικά τήν ἔξοντωσή του. Καί οι ἡγέτες του, αὐτοί πού ἤξεραν τί τόν περίμενε, ἀντί γιά λόγια ἐπαναστατικά, ἀντί νά τόν προτρέπουν στήν ἀντίσταση ἔσταζαν στήν ψυχή του τό ναρκωτικό τῆς μοιρολατρείας, τόν ξεγελοῦσαν μέ τά μελετημένα καί ὑπουλα συνθήματά τους.

Καλόπιστος λαός, ρούφαγε μέ λαχτάρα τίς ψευτιές τής πέμπτης φάλαγγας, γιατί ποτέ δ νοῦς του δέν μποροῦσε νά χωρέσει τό μέγεθος τῆς καταστροφῆς πού τόν περίμενε. Δέν τό χωράει καί σήμερα δ νοῦς μας, πώς ήταν δυνατό τόσες χίλιαδες κόσμος, τόσα ἐκατομμύρια ψυχές, νά μετατραποῦν μέσα σέ λίγες μέρες σέ κάρβουνο καί φλόγες.

Πονᾶμε γιατί δ καθένας ἀπό μᾶς έχασε κάποιο δικό του. Οι πιό πολλοί χάσαμε δλους τούς ἀγαπημένους μας. Μά δίπλα στή θλίψη ἀντρεψε πιά δ ἀπόφαση. Οι λίγοι πού ἀπομείναμε έχουμε χρέος νά νοιώσουμε τή ρίζα τοῦ κακοῦ, νά τή βροῦμε καί νά τή συνθλίψουμε.

‘Ένα στιγμιότυπο ἀπό τή συγκέντρωσι τῆς Πλατείας Έλευθερίας Θεσ/νίκης.

‘Ο φασισμός μέ τίς φυλετικές του θεωρίες μᾶς ὀδήγησε στό κρεματόριο. ‘Η μοιρολατρεία καί τό παθητικό πνεῦμα, πού χρόνια καλλιεργοῦσαν ἀνάμεσά μας ἀνάξιοι ἡγέτες, βοήθησαν στή πιό γρήγορη καταστροφή. ‘Η προδοσία τους στό τέλος δλοκλήρωσε τά σχέδια τοῦ ἔγκληματία ναζί. Νά πού βρίσκεται ἡ ρίζα τοῦ κακοῦ! Κί' αύτή ἡ ρίζα, δσο κι ἀν τά βλαστάρια πού συντηροῦσε μαράθηκαν ἔξακολουθεῖ ἀκόμη νά ύπαρχει. ‘Ενάντια της ἀγωνίζεται προοδευτικά ἡ ἀνθρωπότητα. Μαζί της έχουμε ὑψιστο χρέος ν' ἀγωνιστοῦμε κι' ἐμεῖς. Νά ἀγνοήσουμε αύτό τό χρέος σημαίνει πώς προδίνουμε τή μνήμη τῶν ἀδικοχαμένων ἀδελφῶν μας. Τό νά ζητήσουμε τή σωτηρία σέ λύσεις πού βρίσκονται μακριά ἀπ' αύτή τήν ἀρχή είναι σάν ν' ἀρνιόμαστε τήν πραγματικότητα. Γιατί δπουδήποτε κι ἀν βρεθοῦμε δν ἀφίσουμε τή ρίζα αύτή τοῦ κακοῦ νά ξαναβλαστήσει, γρήγορα θ' ἀπλώσει καί πάλι τά κλωνιά της ἀπάνω μας, γιά νά δλοκληρώσει τό κακό πού μᾶς ἔκανε.

Στρέφουμε εύλαβικά τή μνήμη μας στίς χιλιάδες τῶν ἀδελφῶν μας πού ρίχτηκαν βορά στά Γερμανικά κρεμματόρια.

Μέ τήν ἴδια εύλαβεια ἀτενίζουμε τά ἐκατομμύρια τῶν ἔλευθέρων ἀνθρώπων, τῶν τίμιων ἀγωνιστῶν πού θυσιάστηκαν στόν ἀντιφασιστικό ἀγῶνα. Καί δίνουμε δρκο στήν Ιερή μνήμη τους πώς θά χύσουμε στήν ἀνάγκη καί τήν τελευταία σταγόνα τοῦ αἵματός μας γιά νά φτιάξουμε μαζί μέ δλους τούς ἔλευθερους λαούς μιά καινούργια ζωή, μακριά ἀπό πολέμους καί δάκρυα, μακριά ἀπό φυλετικές θεωρίες καί διακρίσεις, ένα κόσμο δπου δ σεβασμός τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, θάναι δ γνώμονας πού θά ρυθμίζει δλες του τίς ἔκδηλώσεις.

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΜΟΥΣΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΩΓΜΟ ΤΩΝ ΕΒΡΑΙΩΝ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Οι μαθητές και οι μαθήτριες τοῦ 16ου Δημοτικοῦ Σχολείου Θεσσαλονίκης, δλοι χριστιανόπουλα, στό φετεινό έορτασμό τῆς «Ημέρας Μνήμης», πού ἔγινε στό σχολεῖο τους στίς 12 Φεβρουαρίου, ἔγραψαν καί ἀπήγγειλαν ποιήματα γιά τά 12.000 ἑβραιόπουλα ἀδέλφια τους πού χάθηκαν στό Διωγμό. Οι στίχοι τῆς παιδικῆς μούσας εἶναι τόσο συγκινητικοί, δσο εἶναι καί ἀληθινοί.

♦ Στόν ἔορτασμό μίλησε δ Διευθυντής τοῦ Σχολείου κ. Π. Ιερωνυμάκης καί ἐκ μέρους τῶν γονέων καί κηδεμόνων δ κ. Κ. Μαυρίκης, πού ἔκλεισε τήν δμιλία του, λέγοντας:
«Εἶναι κάποιες στιγμές σπάνιες στή ζωή

μας, δπου νοιώθουμε τήν ἀνάγκην καί τήν ἀναπνοή μας ἀκόμη νά συγκρατήσωμεν, γιά νά μήν σπάσῃ ἡ καρδιά μας ἀπό τήν ὑπερβολικήν συγκίνησιν. Μιά ἀπό τίς στιγμές αύτές εἶναι καί ἡ σημερινή, δπου μέ συγκρατημένην τήν ἀναπνοήν καί μέ τά φτερά τῆς φαντασίας μεταφερθήκαμεν εἰς τήν τραγικήν ἐκείνην ἐποχήν καί μέ ρῆγος ἀντικρίσαμεν τίς 12.000 τρυφερές ὑπάρξεις τῆς Ισραηλιτικῆς φυλῆς σκελετωμένες ν' ἀργοπεθαίνουν μέσα στούς φρικτούς θαλάμους τῶν ἀερίων τοῦ Αουσβίτς καί Νταχάου. Διά τίς 12.000 τῶν Ισραηλιτοπαίδων συνήλθαμε σήμερα ἐδῶ, σέ κοινήν δέησιν πρός τόν ψυστόν διά νά ἀναπαύση τάς ψυχάς των».

Η σφαγή τῶν Ἐβραίων

Μέσα στόν μαῦρο ούρανό, μέσ' τήν ἀνατριχίλα μέσα στό αἷμα πού πηχτό, ἐλέκιασε τά φύλλα ρίζε Θεέ μου μιά ματιά, γεμάτη εύσπλαχνία θυμήσου τόν φτωχό λαό, στήν μαύρη δυστυχία.
Κοίτα Θεούλη μου κορμιά καί σώματα σφαγμένα καί τῶν Ἐβραίων τά παιδιά, στόν φοῦρνο τά καημένα νά καίγονται, κι ἔνα φρικτό, γέλιο φαρμακωμένο ν' ἀκούγεται σαδιστικό, βάρβαρο, ματωμένο.
Γυναῖκες, ἄμοιρες νά κλαϊν, φρικτά κουρελιασμένες σφίγγοντας μέσ' τήν ἀγκαλιά, ἔνα παιδί οι καημένες.
Χόρτασε τό σατανικό Χιτλερικῶν τό χέρι, σάρκα καί σῶμα νά χτυπά· ἐμάτωσε τ' ἀγέρι.
Ἐμάτωσεν ἡ θάλασσα, χόρτασαν σῶμα κι αἷμα τά σαρκοβόρα τά θεριά, ἐγέμισε τό ρέμα ἀπό κορμιά δλόγυμνα παιδιῶν μικρῶν ἀκόμα, αἷμα μυρίζει, καί καπνό τό κόκκινο τό χῶμα.
Τί φρίκη! Θεέ μου! Κοίταξε! Ἐλεος, φωνές, κατάρα μές τό στρατόπεδο ἀντηχεῖ. Μαύρη βοή κι ἀντάρα, ἐπλάκωσε καί τά φυτά πνιγῆκαν μές τά βάτα.
Μιά θέση στόν παράδεισο γιά τά παιδιά σου κράτα. πού τόσο βασανίστηκαν στό αἷμα κυλιστήκαν καί γιά τροφή τό σῶμα τους πύρινες γλῶσσες βρῆκαν.
Κι ἀνέβασέ τον πλάι σου νά βρεῖ τήν εύτυχία κοντά σου στόν παράδεισο, μακριά ἀπ' τήν τυραννία.

Ἄγαπη Ἐλληνική

Καλή σας μέρα ἀδελφοί μεγάλοι καί μικροί Έσεις πού βρίσκεσθε ἐδῶ σέ τούτη τήν γιορτή εἶν' ἡ καρδιά μας ἀνοιξη καί ἡ χαρά μεγάλη ἀγάπη λέν τά χείλη μας πού δέν τήν είχαν ἄλλοι.
Ἄγαπη, ἀγάπη ἐλληνική ἀπ' τά παλιά τά χρόνια αύτή πού μένει ἀσβεστη αύτή πού ζῇ αἰώνια ἀγάπη πού κινδύνεψε γιά τήν ἀδελφωσύνη ἀγάπη πού ἔδωσε ζωή ἀγάπη πού δλο δίνει.
Ἄγαπη δίχως διάκρισι σέ ξένους καί δικούς ἀγάπη σέ περίσευμα σέ φίλους σέ ἔχθρούς Άγαπη πού ἔσωσε ἀνθρωπο ἀπό φοῦρνο ἀπό μαχαίρι ἀγάπη πού δέν λίγησε τό ἀνομο τό χέρι.
Τά στήθη δλο φλόγινα γεμάτα ἀπ' ἀγάπη αύτή πού δέν γνωρίσανε καί δέν τήν είχαν κράτη πού δίψασαν γιά αἷματα καί σφάξαν ἀδελφούς καί καίγανε σκοτώσανε μεγάλους καί μικρούς Τό μισος τούς ἐθέριεψε, ἥταν καταστροφή κί' ἀδικα σκοτωθήκανε χιλιάδες ἀδελφοί πού τώρα μπρός στά μάτια μας γυρίζουν οι ψυχές σκορπίζοντας τά δάκρυα μᾶς δίνουνε εύχες.
Άγαπη νάχη δ ἀνθρωπος γεμάτος καλωσύνη ἀγάπη πάντα Ἐλληνική πού δ Θεός τήν δίνει σά σπίθα μέσα στήν καρδιά μιά φλόγα θεϊκή πού γιγαντώνει τήν ψυχή κί' ἀπλώνει ἐδῶ κί' ἐκεῖ.
Καί ἀγκαλιάζει ἀδελφούς καί προχωρεῖ θεριεύει καί κάθε ἀνθρωπο καλό τόν ψάχνη τόν γυρεύει γιά νά τοῦ δώση τούς καρπούς τήν ἀνθηση τήν φύτρα καί νά ριζώση μόνιμα νά σπάση τήν καλύπτρα.

Χαρήτε τώρα άδελφοί 旱 λαμπρός προβάλλει
ξάστερος τώρα δ ούρανός φύγαν τά νέφη πάλι
έθέριεψε ή άγαπη μας καί ἀπλωσε στήν πλάση
ἀγκάλιασε δλους τούς λαούς στούς ούρανούς

Θά φθάση.
Α. ΑΓΓΕΛΟΥ

Στίς ἀθάνατες ψυχές τῶν 12.000 Ἰσραηλιτοπαίδων

Ψυχές πανώργιες πάναγνες, λευκές σάν περιστέ-
ρια
ὅπου πετάξανε ψηλά καί γίνανε ἀστέρια.
Δέξου τις πάναγνε Θεέ στῶν ούρανῶν τά παλάτια

κι ἀνάπαισε μές τῆς Ἐδέμ τά μαγικά παλάτια.
Ψυχές πού δνειρευτήκανε νά ίδρυσουνε πατρίδα,
κι ἔθέριεψαν κι ἀνάστησαν τοῦ ἔθνους τήν ἐλπί-
δα.

Ψυχές πού ἐποτίσανε μέ αἷμα τά χορτάρια καί
γίνηκαν ἀμέτρητα κλωνιά μαργαριτάρια.
Δέξου νά πλέξουν ἄναρχε, ἀμάραντα στεφάνια
νάνε μπροστά στό θρόνο σου γιά ἀκοίμητο λιβάνι.
Ψυχές μεγαλοδύναμες, νεράϊδινες παρθένες πού
ἀπό βόλια καί φωτιά κι ἀπό καπνό χαμένες.
Ψυχές δνειροφάνταστες, τό βαρβαρικό τό χέρι.
Πᾶρε, ὡς εὕσπλαχνε Θεέ, στά μαγικά λιβάδια
νά βροῦν τήν ἀνακούφιση στά πατρικά σου χάδια.
Κι ἀνάπαισε ἀθάνατε νά ψάλλουν τά τραγούδια
στόν μαγικό παράδεισο μέ τ' ἄλλα τ' ἀγγελούδια.

Στίς 12 χιλιάδες Ἰσραηλιτοπαίδων

Ξημέρωσε γλυκειά αύγη
κι δλα χαμογελοῦσαν
καί τά πουλάκια ἀδιάκοπα
στά δένδρα κελαηδοῦσαν.
“Οταν στήν νύμφη τοῦ
Θερμαϊκοῦ
μιά σάλπιγγα ἀντηχοῦσε
κι δλα τά Ἰσραηλιτόπουλα
σέ συγκέντρωση καλοῦσε.
Γοργά κι ἀνύποπτα
ἀποχαιρετήσανε
φίλους, δικούς καί ξένους,
νομίζοντας πώς πήγαιναν
στήν πρόσκληση τοῦ Ἑθνους.

Μά ξαφνικά δεμένα
βρέθηκαν μέσ' τά
συρματοπλέγματα
σκελετωμένα ἀγνώριστα
κάτω ἀπό τῶν χιτλερικῶν
τά πέλματα.

Μέ μιά ἐλπίδα οι γονεῖς
καί θάρρος στήν καρδιά τους
πίστευαν πώς θά βλέπαν
οι δυστυχεῖς καί πάλι
τά παιδιά τους.

Τί φρίκη δμως... ἀλοίμονο!
ἡρθε η εἴδησης μιά μέρα
πώς γίνανε πειραματόζωα
είς τό Νταχάου πέρα.

Κατοχή καί Ἐβραῖοι

Ἐκαψαν γέρους, νέους
καί παιδιά
καί ἐκόρεσαν τό πάθος
πού χαν μέσα στήν καρδιά.
Κι ἐμεῖς ἀδελφωμένοι
μέ τό γένος τῶν Ἰσραηλιτῶν
δέν θά ξεχάσουμε ποτέ¹
τήν ἀτιμη πράξη
τῶν Χιτλερικῶν.

Δέν θά ξεχάσουμε ποτέ
τ' ἀγαπημένα ἀδερφάκια
πού οι ψυχές τώρα πετοῦν
μαζί μέ τ' ἀγγελάκια.

Τό «αίωνία σας ή μνήμη»
βαστάρια τῆς Ἰσραηλιτικῆς
ψυχῆς σᾶς ψάλουμε
ἐμεῖς σήμερα
ἀπό τά βάθη τῆς ψυχῆς.

Κατοχή καί Ἐβραῖοι

Πολλά χρόνια ἐπέρασαν
ἀπό τήν σκληρή ἐκείνη ἐποχή
Καί ἀπό τήν μνήμην μας
δέν ἔσβησαν
ἡ φρίκη, δ τρόμος καί ή σφαγή.

Πόλεμος, πείνα, κατοχή²
μά σέ μᾶς ἔμεινεν ή ἐλπίδα
πώς μιά μέρα Λεύθερη - τρανή³
θά δοῦμε τήν πατρίδα.

“Ολους μας λίγο ή πολύ
μᾶς βρῆκεν ή κατάρα
καταστροφές
ἀντικρίσαμε βουβοί
μά μέ κρυφή λαχτάρα.

Λαχτάρα πού τήν πλήρωσε
τό ἔθνος τῶν Ἐβραίων
μά πού στάθηκεν ὁρθόν
καί δέν ἐλίγησε
σά νάταν γένος
ἡρώων - ήμιθέων.

Τήν πλήρωσαν πολύ ἀκριβά
οι ἄμοιροι Ἐβραῖοι
καί πρῶτ' ἀρπάξαν τά παιδιά
τά πήγαν σ' ἄλλα μέρη.

Στό “Αουσβίτς τούς στείλανε
ἄνδρες γυναικες καί παιδιά
καί ἐκεῖ τούς ἐστερήσανε
ζωή, τιμή καί λευτεριά.

ΜΑΡΙΑ ΚΑΒΟΥΝΗ

Πουρίμ καί Θεία Πρόνοια

Μιά θεολογική άντιμετώπιση τοῦ θέματος τοῦ 'Ολοκαυτώματος τῶν Ἐβραίων, τοῦ β' παγκοσμίου πολέμου, παρουσιάζει άνυπέρβλητα ἐμπόδια, παραμένει πάντα ἔνα δυσεπίλυτο πρόβλημα. Ἔνα πρόβλημα πού προκαλεῖ πολλά ἐρωτηματικά γιά τά δοποῖα δυστυχῶς δέν εἶμαστε σέ θέση ἔμεις, οἱ κοινοί θνητοί νά ἀπαντήσουμε. Αύτά ἀναφέρονται καί ἀφοροῦν τή δίκαιη διακυβέρνηση τοῦ κόσμου, τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ, τήν τραγική μοίρα ἐκατομμυρίων ἀθώων ὑπάρξεων. Εἶναι ἔνα θέμα πού ἐκτός ἀπό τίς ἀμφιβολίες πού γεννᾶ μέσα μας, μᾶς γεμίζει μέ θλίψη καί πόνο, μᾶς κάνει νά ντρεπόμαστε καί γι' αὐτή τήν ἴδια τήν ἀνθρώπινη ἰδιότητά μας.

Ἄπο τήν ἄλλη πλευρά δλοι οἱ ἱστορικοί ὑποστηρίζουν πώς ἀπό τίς στάχτες τῶν κρεματορίων καί τῶν στρατοπέδων τοῦ Θανάτου ξεπήδησε ἡ φλόγα ἐκείνη, ἡ ἀποφασιστικότητα πού ἔδωσε σάρκα καί ὀστά στό δισχιλιετές δινειρό γιά τήν Ἑθνική ἀποκατάσταση καί ὥπλισε τούς Ἐβραίους σκαπανεῖς μέ τό ἀπαιτούμενο σθένος γιά τή δημιουργία τοῦ σύγχρονου Κράτους τοῦ Ἰσραήλ.

Δέν θά πρέπει νά εἶναι τυχαῖο τό γεγονός πῶς ἀμέσως μετά τήν Ἡμέρα τοῦ Πένθους — «Γιόμ Ἀζικαρόν» — γιορτάζουμε τήν Ἡμέρα τῆς Ἀνεξαρτησίας «Γιόμ Ἀατσμαούτ» — τοῦ Κράτους.

Μέ βάση τίς ἱστορικές ἐμπειρίες τοῦ μακρόχρονου παρελθόντος μας, καί συγκεκριμένα τό χρονικό τοῦ Πουρίμ, θά ἐπιχειρήσουμε μιά ἱστορική ἀναδρομή στούς παλιούς ἐκείνους χρόνους. Θά δοῦμε πώς ἡ χαρά καί ἡ λύπη, τό πένθος καί ἡ ἀπολύτρωση ἦταν πάντα τά δύο μόνιμα συστατικά τῆς Ἐβραϊκῆς ἱστορικῆς μας ἐμπειρίας.

Τοῦτο τό ἐπιχείρημα δέν θά μᾶς προσφέρει, ἀσφαλῶς, τίς ἀπαντήσεις στά καυτά ἐρωτήματα πού μᾶς ἀπασχολοῦν δταν ἀναλογιζόμαστε τό 'Ολοκαύτωμα, ἀλλά θά μᾶς δπλίσει, πιστεύουμε, μέ σιγουριά, θά τονώσει τήν πεποίθησή μας στήν προγραμματισμένη ἔξελιξη τῆς ἱστορίας.

Ο Δημιουργός καί Κύριος τοῦ κόσμου ὑποσχέθηκε στό λαό τοῦ Ἰσραήλ τήν αἰωνιότητα. Ή συνεχής παρουσία τῶν Ἐβραίων στήν ιστορία, ἀποτελεῖ τήν πιστοποίηση δτι ἡ συνθήκη πού Αύτός συνήψε μέ τό λαό του ἰσχύει πάντοτε.

Ἀσημένιες Μεγγιλότ ἀπό ἀριστερά πρός δεξιά: Ἰταλία 17ος αἰώνας, Ἰταλία 19ος αἰών, Θεσσαλονίκη 19ος αἰώνας.

Σύμφωνα μέ μιά ἀλληγορική ἐρμηνεία τό ἔδαφος τοῦ Ἐκκλησιαστῆ (1:4), «Γενιά πάει καί γενιά ἔρχεται· ἡ δέ γῆ διαμένει εἰς τόν αἰῶνα», ἔξηγεῖται ώς ἐξῆς: «γενιά πάει καί γενιά ἔρχεται», δηλαδή τά βασίλεια καί τά κράτη ἀνατέλουν καί δύουν· τά διατάγματα κατά τῶν Ἐβραίων ἔρχονται καί παρέρχονται — «ἡ δέ γῆ διαμένει εἰς τόν αἰῶνα» δ λαός τοῦ Ἰσραήλ παραμένει στή ζωή. Ποτέ στό παρελθόν δέν ἔγκαταλείφθηκαν κί' οὔτε πρόκειται νά ἔγκαταλειφθοῦν. Ποτέ δέν ἔξαφανίσθηκαν ἀπό τό πρόσωπο τῆς γῆς κί' οὔτε πρόκειται νά ἔξαφανισθοῦν. Κάτι παρόμοιο διακήρυξε καί δ Προφήτης Μαλαχίας, (3:6). «... Διότι ἔγώ είμαι δ Κύριος δέν ἀλλοιοῦμαι· διά τοῦτο σεῖς, οἱ υἱοί τοῦ Ἰακώβ, δέν θά ἀπωλεσθῆτε». «Οπως δ Δημιουργός ποτέ δέν ἀλλάξει οὔτε καί πρόκειται νά ἀλλάξει ἔτσι καί δ Ἰσραήλ πού ποτέ μέχρι τώρα δέν χάθηκε, δέν πρόκειται νά χαθεῖ.

Πράγματι, αύτό τό μικρό καί ἀδύνατο ἀριθμητικά ἔθνος ἐπέζησε ἐνῷ ἄλλες πανίσχυρες καί μεγάλες αύτοκρατορίες χάθηκαν ἀπό τό πρόσωπο τῆς γῆς. Κατά τή διάρκεια τῆς μακρόχρονης, ιστορίας τους οι Ἐβραῖοι ἀναγκάσθηκαν, ἐπανειλημμένως, νά ἀγωνισθοῦν, νά πολεμήσουν, δέχθηκαν κτυπήματα, τραυματίσθηκαν, διώχθηκαν καί κατασπαράχθηκαν, τελι-

κά δμως ἐπέζησαν! Τοῦτο δέν ὀφείλεται μόνο στή ζωντάνια καί στό θάρρος πού τούς διακρίνει, οὔτε μπορεῖ νά ἔξηγηθεῖ μέ καθαρά ὀρθολογιστικά κριτήρια. Πολύ χαρακτηριστική είναι ή παρακάτω στιχομυθία πού άναφέρεται στό **Μιντράς**.

«Ο αὐτοκράτορας Ἀνδριανός εἴπε πρός τόν Ραββί Γεοσούα: Ἀξιοθαύμαστο πράγματι είναι τό πρόβατο πού ἀντιμετωπίζει ἐβδομήντα λύκους! (ἐννοώντας, φυσικά, τό λαό τοῦ Ἰσραὴλ ἀνάμεσα σέ ἐβδομήντα ἔχθρικά ἔθνη). Καί δ Ραββί Γεοσούα ἀπάντησε: Ἀξιοθαύμαστος είναι δ Ποιμένας πού τό προφυλάσσει καί ξαγρυπνάει γιά αὐτό!»

Η θεϊκή διακυβέρνηση τοῦ κόσμου, δ «θεϊκός δάκτυλος» καί ή ούρανια ἀνάμιξη στήν ἔξελιξη τῶν πραγμάτων ἐκδηλώνεται ὑπό δυό μορφές. Ἀναγνωρίζουμε τή θεϊκή ἀνάμιξη στή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν ὅταν αὐτή ἐκδηλώνεται κατά τρόπο ὑπερφυσικό, κατά τρόπο θαυματουργό δπως λέμε στήν καθημερινή γλώσσα. Γιά νά ἀντιληφθοῦμε αὐτή τήν «ἔξωτερική» παρέμβαση πρέπει νά λάβει χώρα κάποια διατάραξη τῶν φυσικῶν κανόνων. «Ενα κλαστικό παράδειγμα στήν Ἐβραϊκή ιστορία γιά αὐτή τή μορφή παρεμβάσεως είναι ή ἔξοδος ἀπό τήν Αἴγυπτο καί ή διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης. Αύτοῦ τοῦ εἶδους οι παρεμβάσεις είναι φανερές, γίνονται ἀμέσως ἀντιληπτές ἀπό τόν ἀνθρωπο. Υπάρχει δμως καί μιά ἄλλη κατηγορία κεκαλυμένων θεϊκῶν παρεμβάσεων στή ζωή τῶν ἀνθρώπων πού ἐκδηλώνονται κατά τρόπο φυσιολογικό καί οι δποῖες, ως ἐκ τούτου, δέν ὑποπίπουν εύκολα στήν ἀντίληψη τῶν ἀνθρώπων. Κλαστικό παράδειγμα αὐτῆς τῆς δεύτερης κατηγορίας είναι ή ἀπρόσμενη λύτρωση τῶν Ἐβραίων τῆς Περσίας ἀπό τά καταχθόνια καί κακόβουλα σχέδια τοῦ Ἀμάν.

Στήν ιστορία τοῦ Πουρίμ διακρίνουμε καθαρά τά διάφορα στάδια τῆς θεϊκῆς παρεμβάσεως. Τό κάθε περιστατικό, κάθε ἐπεισόδιο σ' αὐτή τήν ιστορία μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ σέ ἀπλές συμπτώσεις. Γιά ἔκεΐνον δμως πού γνωρίζει δλη τήν ιστορία καί ἔχει μιά δλοκληρωμένη εἰκόνα ἀπό τά διαδραματισθέντα είναι εύκολο νά διακρίνει τήν «ἔξωθεν» παρεμβολή σέ δλη τήν πορεία τῶν ἔξελίζεων, νά διακρίνει τή δράση τῆς θείας πρόνοιας ὑπέρ τῶν διωκομένων Ἐβραίων, στήν προκειμένη περίπτωση.

Τό βιβλίο τῆς Ἐσθήρ δπου είναι γραμμένο τό ιστορικό τοῦ Πουρίμ ἀποτελεῖ τό μοναδικό βιβλίο τοῦ βιβλικοῦ Κανόνος δπου δέν άναφέρεται οὔτε ἔστω μιά φορά τό δνομα τοῦ θεοῦ. Αύτό τό γεγονός ἀποτελέσε τό ἀντικείμενο μακρών συζητήσεων μεταξύ τῶν Ραββίνων ἀν θά ἐπρεπε νά ἀποδοθεῖ σ' αὐτό τό βιβλίο κάποια ιερότητα ή δχι, δπότε δέν θά συμπεριλαμβάνετο στήν **Ιδια κατηγορία μαζί μέ τά ὑπόδιοι παρά τήν Εβραϊκή, Βίβλου, Τελική καταλόγου την** ὅλο τό βιβλίο ἀπό τήν ἀρχή μέχρι τό τέλος, ἀποτελεῖ ἔναν ὅμνο ὑπέρ τῆς θείας πρόνοιας, τοῦ ρόλου πού διαδραματίζει στή ζωή τῶν ἀνθρώπων καί, ως ἐκ τούτου, είναι ἔνας ὅμνος ὑπέρ τῆς δίκαιης θεϊκῆς διακυβερνήσεως τοῦ κόσμου. Αύτός ήταν καί δ λόγος πού συμπεριελήφθηκε στόν βιβλικό Κανόνα.

Τό πρωταρχικό δίδαγμα τής ιστορίας τοῦ Πουρίμ είναι δτι τίποτε δέν συμβαίνει στόν κόσμο καί στή ζωή ἀνεξάρτητα ἀπό τή θεϊκή βούληση. Οι διωγμοί τῶν Ἐβραίων σταμάτησαν καί τά σχέδια τοῦ πανούργου Ἀμάν ἀνατράπηκαν τήν τελευταία στιγμή ὅταν δλα πιστεύετο δτι ήταν χαμένα, μέσω τής ἐνεργούς ἀλλά ἀόρατης ἀναμίξεως τοῦ Δίκαιου Κριτή.

Τό ἀδάφιο ἀπό τήν Ἐσθήρ (4:3), «καί είς πᾶσαν ἐπαρχίαν δπου ἔφθασεν ή προσταγή τοῦ βασιλέως καί τό διάταγμα αὐτοῦ, ήτο μέγα πένθος μεταξύ τῶν Ιουδαίων καί νηστία καί θρῆνος...», σχολιάζεται ως ἔξης: Γιατί δ θρῆνος τῶν Ἐβραίων ἀποκαλεῖται «μέγα πένθος»; Διότι, σέ ἔνα συνηθισμένο πένθος δ πόνος κι δ σπαραγμός είναι πολύ μεγάλος τήν πρώτη ήμέρα, ἀλλά καθώς περνοῦν οι ήμέρες δλο καί μετριάζεται. Στήν προκειμένη περίπτωση δμως, τῶν Ἐβραίων τῆς Περσίας, δσο πλησίαζε ή ημερομηνία τῆς ἐκτέλεσεως τοῦ βασιλικοῦ διατάγματος γιά τή θανάτωση τῶν Ἐβραίων τῆς αὐτοκρατορίας, δλο καί μεγάλωνε δ πόνος καί δ σπαραγμός.

Παρακάτω στό κεφ. 5:14 διαβάζουμε «... καί τό πράγμα ἥρεσεν είς τόν Ἀμάν, καί προσέταξε νά ἐτοιμασθεῖ τό ξύλον». Τό σχέδιο τοῦ Ἀμάν γιά τήν ἐκτέλεση τοῦ Μορδοχαΐ προωθεῖται μέ συνέπεια. Ἐκοψε ἔνα δέντρο καί μέ συνοδεία, μέ τραγούδια καί χαρές ἔστησε τόν κορμό τοῦ δέντρου ἔξω ἀπό τό σπίτι του γιά νά κρεμάσει τήν ἐπαύριο τοῦ Μορδοχαΐ. Σύμφωνα μέ ἔνα θρύλο έκείνη τή στιγμή μιά ούρανια φωνή ψιθύρησε: «Αύτό τό δέντρο σοῦ ταιριάζει ἀπόλυτα Ἀμάν είναι στά μέτρα σου». Ἀπό αὐτό τό σημεῖο ἀρχίζει πλέον νά διαφαίνεται καθαρότερα ή θεϊκή παρέμβαση καί ἀνάμιξη στήν ιστορία. Στό πρώτο ἀδάφιο τοῦ ἔκτου κεφάλαιου διαβάζουμε: «έκείνη τή νυκτί δ ὑπνος ἔφυγε ἀπό τοῦ βασιλέως...» ἔτσι ἀρχίζει ή ἔξελιξη τῶν γεγονότων πού ἔφεραν τελικά τήν πτώση καί τή συντριβή τοῦ Ἀμάν. Ἐνώ ή Ἐσθήρ προετοιμάζεται γιά τό δεῖπνο στό δποϊο ἔχει καλέσει τόν Ἀμάν καί τόν Ἀχασβερώς, δ Μορδοχαΐ καί οι Ἐβραῖοι προσεύχονται καί νηστεύουν καί δ Ἀμάν είναι ἀπασχολημένος μέ τίς τελευταῖες ἐτοιμασίες τοῦ στησίματος τῆς κρεμάλας, δ Ἀχασβερώς περιφέρεται στό παλάτι δύπνος. Ἐδῶ είναι ή ἀρχή τῆς ἀντίστροφης μέτρησης τοῦ τέλους τοῦ Ἀμάν. Ο βασιλιάς ζητάει νά τοῦ φέρουν τό βιβλίο τῶν χρονικῶν τοῦ κράτους. Ἀνοίγοντάς το διαβάζει γιά τίς ύπηρεσίες πού κάποτε τοῦ είχε προσφέρει δ Μορδοχαΐ, σώζοντάς του τή ζωή ἀπό τίς ραδιουργίες δύο αύλικῶν του.

«Ἔχει ξημερώσει. Ο Ἀμάν προσέρχεται στό παλάτι γιά νά ἀναγγείλλει στόν Ἀχασβερώς πώς δλα είναι ἔτοιμα γιά τήν ἐκτέλεση τοῦ Μορδοχαΐ καί τήν ἐφαρμογή τῶν ἀντι-Ἐβραϊκῶν μέτρων. Άλλαι, δμως, αἱ βουλαί τοῦ Κυρίου καί ἄλλαι τῶν ἀνθρώπων. Πρίν προλάβει δ Ἀμάν νά μιλήσει δ βασιλιάς τοῦ θέτει τό

τρόπον:

«Τί πρέπει νά γίνη είς τόν ἀνθρωπον τόν δποϊον εύαρεστεῖται δ βασιλιάς νά τιμήσει;» (6:6). Ο δέ Ἀμάν πιστεύοντας πώς δ βασιλιάς θέλει νά τιμήσει τόν ἰδιο, τόν πιστότερο συνεργάτη του, ἀποκρίνεται : «Περί τοῦ ἀνθρώπου τόν δποϊον δ βασιλεύς εύαρεστεῖται νά τιμήσῃ, ἃς φέρωσι τήν βασι-

‘Από τή σύγχρονη δραστηριότητα τής Κοινότητος Θεσσαλονίκης

Μέ τήν εύκαιρία τῆς γιορτῆς τοῦ Τοῦ Μπισβάτ καί μέ τήν συνεργασία τοῦ Δασαρχείου Θεσσαλονίκης, ἡ Ἰσραηλιτική Κοινότητης τῆς πόλεως φύτευσε δένδρα στήν περιοχή τοῦ χωρίου Πυλαίας.

λικήν στολήν, τήν δποίαν δ βασιλεύς ἐνδύεται, καί τόν ἵππον ἐπί τοῦ δποίου δ βασιλεύς Ιππεύει, καί νά τεθεῖ τό βασιλικόν διάδημα ἐπί τῆς κεφαλῆς αύτοῦ», (6:7-8). ‘Η ἀπάντηση τοῦ Ἀχασβερώς εἶναι μιά σκέτη ψυχρολουσία γιά τόν Ἀμάν «Σπεῦσον, λάβε τήν στολήν καί τόν ἵππον, ως εἴπας, καί κάμε οὕτως είς τόν Μορδοχαΐ τόν Ιουδαίον...» (6:10).

‘Η ἔξελιξη τῶν γεγονότων εἶναι δραματική. ‘Η Εσθήρ ξεσκεπάζει πλήρως τόν Ἀμάν, δ δποίος καταλήγει στήν κρεμάλα πού δ ἴδιος ἐτοίμασε μέ τόση ἐπιμέλεια γιά τόν Μορδοχαΐ. ‘Ο τελευταῖος κερδίζει τήν εύνοια τοῦ βασιλιά καί ἀνέρχεται στό ὑψηλότερο κρατικό ἀξίωμα. Ἀκυρώνει δλα τά κατά τῶν Ἐβραίων διατάγματα καί καθιερώνει τήν 14η ἡμέρα τοῦ μήνα Ἀμάρ ως «ἡμέρα συμποσίου καί εύφροσύνης», γιά νά θυμίζει πώς ἡ λύπη καί τό πένθος πού ἐπικρέμονταν πάνω ἀπό τό κεφάλι τῶν Ἐβραίων μετατράπηκε σέ χαρά καί ἀγαλλίαση.

Τό χρονικό τοῦ Πουρίμ ἀποτελεῖ ἔνα πράγματι εύχαριστο καί συναρπαστικό ἀνάγνωσμα. Πιό ἀξιοθαύμαστο δμως εἶναι τό δίδαγμα καί τό μήνυμά του. Εἴθε νά θυμώμαστε πάντοτε τήν Ιστορία τοῦ Ἀμάν, τῆς Εσθήρ καί τοῦ Μορδοχαΐ.

Η.Σ.

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ Ι. ΓΕΩΡΓΑΚΗ:

«ΗΜΕΡΑ ΜΝΗΜΗΣ»

Σέ δημιλία του, στίς 22.4.1963, μέ θέμα «‘Ημέρα Μνήμης», δ Καθηγητής κ. Ι. Γεωργάκης είπε τά παρακάτω γιά τούς διωγμούς τῶν Ἐβραίων τῆς Θεσ/νίκης:

«‘Από τήν ιστορική τῆς ἀκριτικῆς Ἑλλάδος πρωτεύουσαν, τήν πόλιν τῆς Θεσσαλονίκης, είς τήν δποίαν δ βαθύρριζος καί σκληρός τῶν Ισραηλιτῶν κόπος, είχε παλαιότερα ἐνταχθῆ είς τάς κοινωφελεῖς τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἀπόψεις καί ἐτύγχανεν, ώς ἐκ τούτου, ἐδραιωμένων αὐτοκρατορικῶν ἐγγυήσεων, ώστε νά σημειοῦται ἐκεῖ ἤδη κατά τόν 11ον αἰῶνα μία ἀπό τάς πρώτας μονίμους ἐγκαταστάσεις τῆς καθόλου Ἐβραϊκῆς διασπορᾶς, διά τῆς ἀποκτήσεως ἀστικῆς ἀκινήτου ίδιοκτησίας ἐκ μέρους τῶν Ἐβραίων...

‘Από τήν Θεσσαλονίκην, δπου, ἐν συνεχείᾳ, ἤδη κατά τόν 12ον αἰῶνα, ώς ἔκφρασις τῆς νομιμόφρονος ἀνέσεως τῶν Ισραηλιτῶν τοῦ Βυζαντίου, σημειοῦται ἡ πρώτη περίπτωσις Ἐβραϊκῆς ἐγκαταστάσεως, ούχι είς ίδιαν καθωρισμένην περιοχήν, ἀλλά μετά τῶν ὑπολοίπων χριστιανῶν κατοίκων τῆς πόλεως...

‘Από τήν Θεσσαλονίκην τέλος, δπου κατά τήν αύτήν, ώς δνω, ἐποχήν σημειοῦνται αἱ πρῶται μετά τήν καταστροφήν τοῦ ναοῦ μεσσιανικού ἔξαρσεις τῆς μυστικῆς γλυκύτητος, τήν δποίαν ἔχουν τά σημεῖα καί οἱ δραματισμοί οἱ προαγγέλοντες τήν ἐπιστροφήν είς τήν γῆν τῆς ἐπαγγελίας...

‘Από αύτήν τήν Θεσσαλονίκην, ἔρχεται τό πρῶτον μήνυμα τοῦ δλεθρίου δγχους. Τό προκαλεῖ ἡ διαταγή τῶν ἀρχῶν τῆς κατοχῆς, διά τῆς δποίας διατάσσεται ἡ δημογραφική ἀπογραφή τῶν Ισραηλιτῶν τῆς Θεσσαλονίκης, τήν δποίαν καί ἀκολουθεῖ μετά ἀπό πολυτρόπους ταπεινώσεις δ περιορισμός είς τό στρατόπεδον συγκεντρώσεως ΧΙΡΣ, ἔξηντα χιλιάδων περίπου Ισραηλιτῶν, κατοίκων τῆς ἐλληνικῆς συμπρωτευούσης.

‘Από τῆς στιγμῆς ἐκείνης, δ ἀργός θάνατος, καταλαμβάνει τό γέννος τῶν Ἐβραίων τῆς Βορείου Ἑλλάδος, οἱ δποίοι ἀποστερούμενοι καί τῆς τελευταίας τῶν ἐγκοσμίων παρηγορίας, ούδε καν τό χῶμα τό ἐλαφρόν τῆς πατρικῆς γῆς, δέν θά ἔχουν διά νά τούς καλύψῃ μέ γεννήτειραν στοργήν, δταν θά ἔλθη ἡ κρίσιμος ὥρα τοῦ τελευταίου ὑπνου καί θά ήχήσουν αἱ λυτρωτικαί σάλπιγγες τῆς ἄλλης ζωῆς».

* * *

עץ חיים היא

Δένδρον ζωῆς εἶναι ἡ Τορά...

(Παροιμ. 3:18)